МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи

Кафедра практичної психології

Психічний профіль особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 623 групи
Татарин Наталія Володимирівна
Керівник:
канд. псих. наук,
доцент **Сімак А. А.**

До захисту допущено
на засідання кафедри
протокол №__ __від “___”_____2023р.
Зав. кафедрою _____доц. Радчук В. М.

Чернівці 2023

АНОТАЦІЯ

Татарин Н.В. **Психічний профіль особистісного – адаптаційно бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців.** – Кваліфікаційна робота.

Події, які відбуваються на полі бою характеризуюься висоою інтенсивністю, напруженістю та швидкоплинністю. Тривале виконання військовослужбовцями службових обов'язків у складних, аверсивних обставинах може призводити до дезадаптації, зниження протидії організму, нервово – психічного перезавантаження та виникнення в них стійких негативних станів. Тому проблема особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу та формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням є вкрай важливою, оскільки від такої готовності та особистої адаптації залежить ефективність службової діяльності військовослужбовців та їх особиста безпека.

У ході теоретичного аналізу досліджуваної проблематики узагальнено наукові підходи до психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців, розглянуто процес та періоди щодо успішного проходження військовослужбовцями процесу адаптації, а також зазначено чинники, що ускладнюють адаптацію військовослужбовців до службової діяльності у військах.

Проведене емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення стійкості до бойового стресу серед особового складу військовослужбовців. Доведено, що існують відмінності в особистісному адаптаційно – бройовому потенціалі військових. На основі отриманих результатів була розроблена форма роботи надання допомоги військовослужбовцям особового складу.

Ключові слова: аверсивні обставини, дезадаптація, стійкість до бойового стресу, службова діяльність, адаптаційно – бойовий потенціал.

ABSTRACT

Tatarin N.V. Mental profile of personal adaptation and combat potential among military personnel. Qualification Events that occur on the battlefield are characterized by high intensity, tension and transience. Prolonged performance of service duties by military personnel in difficult, aversive circumstances can lead to maladjustment, reduced body resistance, neuropsychological reboot, and the emergence of persistent negative states. There fore, the problem of personal adaptation and combat potential among the personnel and the formation of psychological readiness of servicemen to perform assigned tasks is extremely important, since the effectiveness of service activities of servicemen and their personal safety depend on such readiness and personal adaptation.

In the course of the theoretical analysis of the problem under study, the author summarizes combat scientific approaches to the mental profile of personal adaptation potential among military personnel, considers the process and periods of successful adaptation of military personnel, and also identifies factors that complicate the adaptation of military personnel to service in the army.

The empirical study was aimed at identifying the resistance to combat stress among military personnel. It is proved that there are differences in the personal adaptation and combat potential of the military. Based on the results obtained, the form of work of providing assistance to military personnel was developed.

Keywords: aversive circumstances, maladjustment, resistance to combat stress, service activity, adaptive combat potential.

ЗМІСТ

ВСТУП 6

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ НАПРЯМИ ПСИХІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТІСНОГО АДАПТАЦІЙНО – БОЙОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕРЕД ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 10

1.Ретроспективна пресупозиція дефінітивних та концептуальних підходів до вивчення особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців 10

1.1.Онтологічно – психологічні напрями психологічних досліджень особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців 10

1.1.1.Соціально – психологічна структура особистості військовослужбовця особового складу..... 15

1.1.2.Формування психологічної готовності військовослужбовців особового складу до діяльності в екстримальних умовах..... 18

1.2.Морально – психологічний стан особового складу військ. 22

1.2.1.Морально – психологічний стан особового складу військового підрозділу у воєнний час 22

1.3.Психологічна стійкість військовослужбовців до виконання бойових завдань..... 27

1.3.1.Шляхи і способи підтримки психологічної стійкості та бойової активності особового складу..... 30

Висновки до першого розділу..... 34

РОЗДІЛ ІІ. КОНСТАТУВАЛЬНО – ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТІСНОГО АДАПТАЦІЙНО – БОЙОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕРЕД ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 36

2.1.Організаційно – методичні засади емпіричного дослідження: характеристика вибірки та методів дослідження..... 36

2.2. Результати порівняльно – діагностичного дослідження психічного профілю особистісного адаптаціно – боового потенціалу серед особового складу військовослужбовців 43
2.2.1. Автентифікація покозників готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії..... 43
2.2.2. Автентифікація показників психологічної готовності особистості фахівця до ексмтримального виду діяльності. 49
2.3. Аналіз показників морально – психолоічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час 57
2.4. Інтегральна оцінка рівня стійкості до бойового стресу військовослужбовців особового складу 58
Висновки до другого розділу 67
ВИСНОВКИ 72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 78
ДОДАТКИ 82

ВСТУП

Актуальність теми: Основним завданням у сфері воєнної безпеки є забезпечення високого рівня морально – психологічної та професійної підготовки особового складу до виконання завдань збройної боротьби в будь-якій бойовій обстановці. Тривале виконання військовослужбовцями службових обов'язків у складних, аверсивних обставинах може призводити до дезадаптації, зниження протидії організму, нервово – психічного перезавантаження та виникнення в них стійких негативних станів. Тому проблема особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу та формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням є вкрай важливою, оскільки від такої готовності та особистої адаптації залежить ефективність службової діяльності військовослужбовців та їх особиста безпека.

Проблему особистісного адаптаційно – бойового потенціалу та психологічної готовності щодо ефективності діяльності в екстримальних умовах у своїх працях розглядало багато науковців в Україні та за кордоном. Серед українських науковців дану проблематику досліджували В. Вареник, М. Корольчук, С. Миронець, О. Тімченко, М. Кришталь, О. Кокун, В. Молотай, І. Окуленко, І. Горелов та О. Колесніченко. Аналіз наукового дослідження за цим напрямом констатує те, що особистісний адаптаційно – бойовий потенціал та формування психологічної готовності військовослужбовців має здійснюватися протягом усього строку служби. Однак проблема адаптаційно-бойового потенціалу та психологічної готовності військовослужбовців саме на етапі бойового злагодження в основному не досліджена. Автори дану тематику представляють як сукупність певних психологічних особливостей та станів особистості, яка складається з особистісної та функціональної готовності.

Отже, актуальність зазначеної проблематики, її недостатня розробленість зумовили вибір теми нашого дослідження: "Психічний профіль

особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців".

Об'єкт дослідження – психічне функціонування особистості військовослужбовців особового складу РТЦК.

Предмет дослідження – структурно – функціональні компоненти адаптаційно – бойового потенціалу військовослужбовців особового складу РТЦК.

Мета дослідження: полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні й експериментально – діагностичній експлікації психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців РТЦК.

Гіпотезою дослідження: стало припущення про те, що здатність реалізації адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців, в контенті воєнної коньюктури, висока (повна) бойова готовність до захисту від військової агресії та психологічна стійкість військовослужбовця детермінується психічними особливостями особистості військовослужбовця і тригеруючись воєнною коньюктурою значно зростає; можливості екстремального функціонування особистості (готовність до самопожертви, витримувати перманентний дискомфорт, проф. витривалість) особового складу військовослужбовців ВПС (військово-професійної спрямованості) не залежить від статусу військовослужбового складу (офіцерський, сержантський – солдатський); здоровий та задовільний морально-психологічний стан особового складу військового підрозділу релевантний інтегрованій сукупності факторів («Незалежність і свобода України − найвища цінність», «довіра командуванню ЗСУ», «впевненість у командирах і побратимах по службі», «переконаність у перевазі над ворогом», «високий рівень виконавчої дисципліни у підрозділі» та «здатність нищити ворога»).

Завдання роботи:

1. Проаналізувати актуальні науково-прикладні погляди на окремі

компоненти особистісного адаптаційно – бойового потенціалу військовослужбовців особового складу та інтегровану сукупність цих компонент що екстраполюються на здатності реалізації адаптаційно – бойового потенціалу утворюючи психічний профіль особистості військовослужбовця ВПС в умова війни.

2. Здійснити емпірично-діагностичне дослідження окремих компонент адаптаційно – бойового потенціалу військовослужбовців та визначити інтегровану сукупність цих компонент у психічному профілі особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців.
3. Емпірично встановити основні складові психологічної готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії.
4. Дослідити психологічну стійкість військовослужбовців до бойового стресу та морально-психологічний стан особового складу військового підрозділу досліджуваних респондентів.

У процесі дослідження застосовано такі ***методи:***

– *теоретичні:* аналіз, синтез та узагальнення теоретико-методологічних засад досліджуваної проблеми, представлених у науковій літературі;

– *психодіагностичні:* «Методика дослідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії»; «Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО) “Адаптивність-200”»; «Методика визначення психологічної готовності особистості фахівця екстремального виду діяльності М. Пенькова»; «Методика визначення рівня психологічної стійкості військовослужбовців В. Клочкова»; «Комплексне дослідження морально-психологічного стану особового складу військ (сил)»

– *статистичні:* знаходження середніх величин, процентних співвідношень, кореляційний аналіз за критерієм Mann-Whitney рангової кореляції Spirmena, ($_{rs}$).

База дослідження. Емпірично – діагностичне дослідження проводилося на базі Чернівецького РТЦК та СП (Чернівецький районний територіальний

центр комплектації та соціальної підтримки). Сукупна вибірка становила … осіб військовослужбовців ВПС (віком від 19 до 55 років); сукупна вибірка була диференційована за статусом військовослужбового складу: офіцерський – (n = 27 осіб) та сержантсько – солдатський (n = 29 осіб).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ НАПРЯМИ ПСИХІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТІСНОГО АДАПТАЦІЙНО – БОЙОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕРЕД ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

1.Ретроспективна пресупозиція дефінітивних та концептуальних підходів до вивчення особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців

1.1.Онтологічно – психологічні напрями психологічних досліджень особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців

Прояв впливу адаптаційних факторів найбільш активно відбувається на початковому етапі військової служби, в нових умовах військовослужбовці повинні вміти швидко пристосуватися до специфіки військово-професійної діяльності. Незважаючи на триваючий інтерес до питання професійного пристосування у військовій сфері, залишається багато питань щодо феноменології, побудови та методів, які забезпечують налагодженість системи військово – професійної діяльності в умовах, що змінюються.

Суттєвий внесок у дослідження особистісного адаптаційно – бойового потенціалу зробив О. М. Кокун, у його методології для пояснення категорії пристосування, тобто певного стану організму, який сприяє реалізації адаптивного устрію, введено поняття «саморегулююча адаптаційна система людини» (Кокун, 2006). Прикладом такої «системи» є сенсорна адаптація, яка відображає адаптацію чутливості до подразників, що діють на органи чуття, що виявляється в різноманітних впливах, які відчуває кожен індивід по-своєму і формується в певний особистий час. Тому індикаторами цього пристосування можуть бути комплексні композиційні показники, такі як сприйняття часових інтервалів і характеристики суб'єктивного досвіду: сприйняття часу, («відчуття»). Досліджено, що добре пристосовані люди мають достатньо високе сприйняття часу та оптимальний рівень особистої

тривожності. І навпаки, люди з високим рівнем тривожності були схильні переоцінювати часові інтервали. Люди з середніми показниками особистісної тривожності більш точно сприймають і оцінюють час (Лазуренко, 2010; Лазуренко, 2011). Це впливає на професійну діяльність (її швидкість, ритмічність та стійкість). [20].

Дослідники з проблеми системного розуміння адаптації дають змогу проілюструвати, що процеси пристосування або фактори, які їх визначають, в основному вивчаються з психологічної або фізіологічної точки зору, але вони в будь-якому випадку взаємопов'язані. С. Максименко стверджує, що процес адаптації включає всі рівні організму: від молекулярної до психоактивної регуляції (Лазуренко, 2010; Лазуренко, 2011). Найбільш влучним визначенням нашого дослідження є розуміння М. С. Корольчуком дезадаптації як системної активної відповіді функцій організму, спрямованої на підтримання гомеостазу та вироблення нормативної відповідної програми у відповідь на зміну умов середовища та діяльності.

Ця програма базується на п'яти основних складників: сенсорний, енергетичний, ефективний, операційний, та активаційний (Корольчук, 2003). Сенсорна частина вивчає зовнішнє і внутрішнє середовище і перетворює внутрішню інформацію в серію нервових стимулів; енергетичний трансформує зовнішню і внутрішню енергію в джерело енергії тіла і пристосована серією вегетативних реакцій; операційно-орієнтована, фільтрує, вибирає і обробляє інформацію, і на основі цього приймається базове рішення; ефективний відповідає за виконання програми прийняття рішень; активаційний стимулює елементи, що містяться в програмі мобілізації, і на цій основі окреслює рівень тілесної реакції. [5].

На думку О. Р. Охременка, адаптація організму військових до впливу факторів навколишнього середовища є постійним феноменом у повсякденному житті. При цьому формами адаптації можуть бути: неспецифічні пристосувальні реакції організму в цілому; неспецифічні реакції нервової системи; вплив специфічних реакцій організму на трудову

діяльність; неспецифічні реакції аналітичної діяльності та біохімічний (енергетичний) рівнях (Охременко, 2004). На психологічному рівні адаптація проявляється через підвищення тривожності, невпевненість, зростання психічної напруженості, відчуття внутрішнього невдоволення, наявність зіткнення (явного чи прихованого) з оточенням. Такі ситуації можуть мати для військовослужбовця травматичні наслідки і стати причиною сповільнення ефективності військово-професійної діяльності або взагалі заважати подальшому виконанню поставлених завдань. [9].

Адаптація військовослужбовця - це процес його принатурювання до вимог військової служби, обов'язків за посадою, завдань та змісту спеціальності, специфічних особливостей служби, а також до військового екіпажу.

Адаптацію поділяють на організаційну, професійну, соціально-психологічну, соціальну та психофізіологічну.

Організаційна адаптація – засвоєння ролі та організаційного статусу посади і підрозділу в загальній організаційно-штатній структурі, а також розуміння особливостей механізму управління підрозділом.

Професійна адаптація – повне оволодіння професією, новою посадою, тобто пристосування до змісту й характеру діяльності, її умов і організації, активне освоєння специфіки військової служби, необхідних навичок, засобів прийняття рішення (у стандартних ситуаціях), виконання будь-яких завдань, пов'язаних з вимогами військової служби, у тому числі, в стресових ситуаціях і бойових умовах.

Соціально-психологічна адаптація – це психологічне пристосування до військової служби, військового колективу, його традицій і норм та стилю управління керівників.

Соціальна адаптація – це процес взаємодії і пристосування військовослужбовця до соціального середовища.

Психофізіологічна адаптація – пристосування до нових фізичних і психологічних навантажень, специфічних умов військової служби. [16].

Процес адаптації військовослужбовців умовно поділяється на два етапи:

На першому етапі стажування надається інформація про нового військовослужбовця з перших вуст, щоб він мав можливість ознайомитися з новими умовами військової служби. Цей адаптаційний етап може бути критичним, залежно від особистісних якостей, рівня розвитку важливих професійних якостей молодого офіцера, його готовності до виконання службових обов'язків і може тривати до трьох місяців, щоб виробити відповідні типи поведінки та дій.

Другий етап характеризується переходом від однієї діяльності (навчання) до практичної діяльності трудового та професійного розвитку на посаді.

Важливу роль в адаптації військового відіграють особливості організації повсякденної діяльності підрозділу, які можуть реалізовувати мотиваційні настанови окремого військовослужбовця, особливості соціально-психологічного клімату, що склався в колективі, особистісні якості військовослужбовця по відношенню до його віку, сімейного стану, пов'язані з особистістю. Специфіка адаптації молодих офіцерів залежить від характеру службової діяльності та умов, у яких вона здійснюється. У більшості випадків навійськовим, який тільки приступає до виконання службових обов'язків, чекає багато самостійної професійної роботи – йому необхідно засвоїти норми і цінності колективу, увійти в складну систему міжособистісних відносин, зайняти своє місце, утвердитися в повсякденному житті та демонструвати власні здібності, інтереси та можливості. [24].

Періоди щодо успішного проходження військовослужбовцями процесу адаптації

I. Період – підготовчий, починається до прибуття молодих офіцерів у

військову частину;

II. Період – забезпечення адаптації військовослужбовців на первинних посадах, починається з дня прибуття військових у частину;

III. Період – супроводження адаптації військовослужбовців в процесі їх професійної діяльності протягом всього подальшого професійного становлення.

Чинники, що ускладнюють адаптацію військовослужбовців до службової діяльності у військах

1. Недостовірність та недостатність інформації про особливості та умови проходження військової служби у Збройних Силах України;
2. Халатне ставлення командира (начальника) до процесу адаптації молодих офіцерів.
3. Військовослужбовці мають слабку психологічну та практичну підготовку, низькі моральні та професійні якості.
4. Надмірне отримання нетипових для військових завдань, це призводить до щоденних витрат часу, фізичної навантаженості та підвищеного емоційного перевантаження.
5. Призначення займаних посад, що не відповідають отриманим спеціальностям.
6. Низький рівень матеріального забезпечення особового складу Збройних Сил (грошового забезпечення, лікувально-курортне забезпечення та забезпечення житлом).[19].

Отже, в межах зазначеної проблеми вченими вивчено теоретичні основи процесу професійної адаптації військовослужбовців Збройних Сил України, розглянуто стан розробки питання українськими військовими психологами, визначені нез'ясовані наукою і практикою аспекти підготовки молодших офіцерів до військово-професійної діяльності. Розглянуто процес та періоди щодо успішного проходження військовослужбовцями процесу адаптації, а також зазначено чинники, що ускладнюють адаптацію військовослужбовців до службової діяльності у військах.

1.1.1.Соціально – психологічна структура особистості військовослужбовця особового складу

Військовослужбовці як особи є повноправними громадянами нашої держави і виконують обов'язки щодо захисту Вітчизни, закріплені Конституцією України. Відзначається високою політичною свідомістю, моральною зрілістю, хорошою психологічною якістю, високою здатністю виконувати навчальні, службові та бойові завдання.

Особистість бійця — її зміст і структура — не є постійним. Воно скоріше динамічне, оскільки формується під час військової діяльності, навчання, виховання та самовиховання. Молода людина вже є індивідуальністю, коли йде в армію чи вступає до військового закладу. Але йому належить пройти довгий шлях до набуття і закріплення морально-бойових якостей, що визначають сутність особистості. Сформованість і зміст цих якостей залежать від міцності зв'язку воїна з колективом, в якому він служить. Колективна військова діяльність є активною формою зв'язку особи і суспільства.

Головну роль у забезпеченні єдності особистості та суспільства відіграють цілеспрямована військова підготовка та виховання, що прищеплюють індивідам високі соціальні та ідеологічні цінності: мислення, моралі, науки, культури. [7].

Служба в Збройних Силах України є соціальним благом для більшості молоді. Військова служба впливає на характер воїна, впливає на його вірність і старанність у виконанні всіх поставлених перед ним завдань. Розвиток особистості відбувається також у повсякденній діяльності під впливом людей, зброї та військової техніки. Загальні ситуації активного життя - навчання, позмінна робота, вирішення складних непередбачених завдань. Солдати спілкуються з іншими солдатами, щоб обмінюватися знаннями, думками та досвідом, координувати операції та працювати як команди. Ця

інтелектуальна праця позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів, збагачує емоційну сферу, особливо соціальні, моральні та політичні почуття, зміцнює волю. Оволодіваючи зброєю та бойовою технікою, воїн може вдосконалювати свої технічні знання та практичні навички. Під час служби на нього висували складні військово-специфічні та морально-політичні вимоги, виконуючи ці вимоги, розвивав суспільну свідомість, культуру дисципліни та поведінки, підвищував професійні знання та практичні навички. Важливими виховними чинниками у формуванні особистості воїнів є напруга, почуття відповідальності та велике значення військової служби. Суспільна значущість військової діяльності та її комплексний зміст зумовили його якісне становлення як захисника Вітчизни.

Розвиток особистості молодого бійця – це мужність 20-річного юнака. Сучасні психологічні дослідження вважають, що в цьому віці розвиток не тільки не закінчується, але й посилюється в багатьох напрямках. Цей процес не можна уявити як кількісне накопичення позитивних змін у поведінці. Він містить відоме протиріччя. [10].

На початковому етапі служби особи адаптуються до нових умов життя і діяльності. Багато людей, які переживають зміни в життєвих обставинах, відчувають умовний стрес. Вироблені раніше психофізіологічні механізми згладжування із зовнішніми умовами тепер уже не забезпечують необхідного балансу. Збільшується кількість завдань, які вимагають глибокого осмислення рішення, тому що набуті раніше навички не завжди підходять для нових умов. Нові ситуації завжди викликають у молодих солдатів невпевненість та навіть хвилювання. Через деякий час внутрішній дискомфорт спадає, оскільки формується модель поведінки для даної ситуації, яка свідчить про те, що процес адаптації до умов військової служби завершився, і поступово в системі навичок військового відбуваються звичні зворотні зміни. Повсякденна поведінка, на рівні функцій особистості та базових життєвих функцій організму. Людина має звикати до повсякденного життя, підвищеного режиму навантаження, нових форм спілкування та

взаємодії з людьми, форм одягу, умов життя та відпочинку, нових природно-кліматичних умов, що накладає фізичні та психологічні наслідки на молодих воїнів. Впоратися з величезним тягарем і суттєвою зміною складу всього життя і діяльності - це важке завдання для окремих воїнів. Вони мають свої особливості в процесі адаптації до служби. Потрібна індивідуальна та групова допомога, щоб створити умови проживання та служби, щоб не нашкодити бійцям, які надто переживають через зміну обставин.

У міру завершення процесу акліматизації молодого солдата починається активне оволодіння військовою справою на більш високому рівні, зі свідомим прагненням стати фахівцем. Це проявляється у розвитку специфічних якостей особистості, які зумовлені специфікою військової діяльності, її визначеннями, традиціями, особливостями зброї та військової техніки. Ця сторона особистості молодого воїна, звичайно, найменш розвинена, оскільки він не мав достатнього військового досвіду в минулому житті. Розвиток особистості в цьому напрямку відбувається під впливом ідейно-політичного та військового виховання.

Позитивні зміни стосуються всіх структурних елементів особистості: спрямованості, компетентності, характеру, темпераменту. [22].

Отже, походження і значення особистості оцінюються за критерієм суспільного інтересу. У той же час особистість - це комплекс індивідуальних психологічних процесів, властивостей і переважаючих емоцій. Вона має свій зміст і структуру.

Під змістом поняття особистість ми розуміємо духовний світ людини, тобто її індивідуальну свідомість, яка є відображенням суспільного, соціального та природного середовища. Змістовими елементами поняття особистості є думки, знання, поняття та переконання.

Структура складається з ряду впорядкованих основних психологічних якостей: спрямованості особистості, характеру, здібностей і темпераменту. Ці якості притаманні всім людям і завжди надавалися певним значенням.

1.1.2.Формування психологічної готовності військовослужбовців особового складу до діяльності в екстримальних умовах

Важливий внесок у дослідження проблеми формування психологічної готовності військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах зробили С. Безносов, В. Бодров, О. Колесніченко, А. Іваніцький, М. Корольчук, О. Макаревич, В. Крайнюк, В. Маріщук, Г. Нікіфоров, В. Машков, О. Поканевич, В. Осьодло, В. Стасюк, Л. Смірнов, О. Тімченко, М. Томчук, О. Хміляр, Г. Шестаков, Ю. Шаранов, Ю. Широбоков.

Зазначено, що готовність до діяльності в екстремальних умовах – одна з найважливіших умов забезпечення особистої безпеки кожної людини і суспільства в цілому, що обумовлює необхідність формування в особового складу психологічної готовності та навичок безпечної поведінки.

У процесі формування психологічної підготовки особового складу вагоме значення мають теоретична і практична частини його професійної підготовки. Стійкість особистості визначає ріст фахівців, формування психологічної витривалості до тривалих нервово-психічних і фізичних навантажень, здатність адаптуватися до екстремальних умов та вирішувати завдання з мінімальними емоційними зусиллями. Основною метою психологічної підготовки є формування психологічної стійкості особового складу та бойової психологічної підготовки. Таким чином, у процесі цілеспрямованої психологічної підготовки формується поетапна, багаторівнева психологічна підготовка до військово-професійної діяльності в умовах військового ризику, а також система оцінки та контролю психологічної підготовки до виконання поставлених завдань, що здійснюється в процесі відновлення боєздатності органів військового управління, військових частин Збройних Сил України та протягом усього строку військової служби. [25]

Психологічна готовність військовослужбовця до бою – один із основних компонентів готовності підрозділу до бойових дій.

Основними компонентами системи формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням є:

- психологічна оцінка та діагностика особистісних якостей;
- психологічна підготовка на трьох рівнях регуляції – особистісно – мсмисловому, ситуативно – цільовому, операційно – виконавчому, згідно з найбільш слабким розвинутим рівнем готовності та найменш сформованого його компонента;
- психологічна спрямованість у процесі професійної діяльності.

Основні показники сформованості психологічної готовності:

- спрямованість та адекватність ціннісного смислового поля, усвідомлення військовослужбовцями соціального та особистісного сенсу участі в ООС; потреба у самовдосконаленні військового професіонала;
- критерії та умови ситуації, адекватність самооцінки та власної військово-професійної готовності;
- суб'єктивна мобілізованість, впевненість у собі, рішучість і готовність виконувати поставлені завдання, ситуативна стійкість емоцій і волі при зміні або ускладненні ситуації, адаптивна регуляція статі і дій, готовність до ризику;
- оптимальний рівень загальної та ситуативної тривожності;
- здатність прогнозувати динаміку службової оперативної обстановки та гнучко змінювати алгоритми окремих бойових дій, планування розвитку, моделювання, програмування, оцінювання компетентності як результату військово-професійної діяльності;
- адекватне аргументування своїх дій та усвідомлене розуміння небезпеки для особистого життя.

Динаміка когнітивної готовності відображає ймовірність того, що її показники будуть коливатися, коли завдання виконуються, як очікувалося. Індивіди можуть розвинути різні стани готовності до, під час і після діяльності, і реалізація цих станів залежить від умов діяльності. [17].

Я. Бондаренко продемонстрував, що стан психічної готовності до складних видів діяльності в екстремальних умовах має динамічну структуру, процес формування стану готовності є серією взаємопов'язаних програм і дій:

- міркувати про власні потреби, вимоги суспільства, команди або завдання, призначені командою;

- усвідомлення цілей місії та їх вирішення призведе до задоволення вимог або завершення визначеного завдання;

- розуміння та оцінка умов, за яких відбуватимуться майбутні події, набуття досвіду, необхідного для вирішення завдань і виконання вимог;

- визначеннння найбільш доцільного і ймовірного (допоміжного) способу вирішення завдання або виконання вимог, спираючись на досвід та оцінку умов майбутньої діяльності;

- прогнозування виконання інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів особистості, оцінка частки компетентності особи ступеня домагань та потреби в досягненні певного результату;

Мобілізація сил відповідно до умов і завдань, самонавіювання віри в успішне досягнення цілей. [15].

Бойова психологічна підготовка - це комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на виховання психологічних якостей військовослужбовців і військових колективів, забезпечення їх активних і ефективних дій на полі бою, протистояння впливу сучасних методів ведення бою, а також формування психологічних умов, що гарантують безумовне виконання конкретних бойових завдань.

У процесі багаторазової практики в безперервних і важких умовах у військовослужбовців постійно вдосконалюється контроль над власним

психічним станом і поведінкою, постійно формується психологічний механізм, який стабілізує і пригнічує невпевненість і страх та емоційно-вольова здатність військовослужбовців, оскільки вони звикли до бойової обстановки небезпечних та інших факторів, їх психічне напруження послаблюється і стабілізується на оптимальному рівні. З удосконаленням здатності контролювати емоції та волі, зростає впевненість людей у своїй здатності долати труднощі. Впевненість у собі, командирах, своїй зброї, та товаришах допомагає оцінювати бойову обстановку та ефективніше застосовувати свої знання, уміння та навички на практиці, що свідчить про психічну готовність до виконання бойових завдань. Завдання, які виконують військовослужбовці в ситуаціях підвищеного ризику, значною мірою залежать від розміру їхньої «зони стабільності».

Те, що ми маємо на увазі під «зоною стабільності», — це діапазон подій, у яких нервова система людини зберігає свою здатність до саморегуляції і де доброякісний стрес не перетворюється на страждання. У зв'язку з цим в основу психологічної підготовки покладено уявлення про необхідність розширення «зони стабільності» військовослужбовців як одного з найважливіших факторів визначення стресостійкості, а саме кількості змін у процесі прийняття рішень стрес не перетворюється на біль.

Згідно з дослідженнями В. Андерсена, одним із найважливіших факторів, що визначають розмір «зони стабільності», є мотивація військовослужбовця до професійної діяльності, складовими якої є: його уявлення про правильність і значущість кар'єри (з точки зору світогляду), а також військова значущість особистості професійної діяльності в його системі цінностей і життєвих орієнтаціях. [11].

Отже, ефективність формування психологічної підготовки в особового складу значною мірою залежить від таких чинників: сформованості професійно важливих якостей особистості; самооцінки власної підготовки, досвіду дій в екстремальних умовах; особистого досвіду мобілізації сил для вирішення більшої зрілості задач; емоційна стійкість, сильний самоконтроль;

впевненість у своїх силах і товаришах; швидкість реакції, сміливість, цілеспрямованість; здатність до саморегуляції для створення оптимальних внутрішніх умов діяльності; мотивація; здатність досягти того чи іншого результату та оцінка ймовірності його виконання.

1.2.Морально – психологічний стан особового складу військ.

1.2.1.Морально – психологічний стан особового складу військового підрозділу у воєнний час

Морально-психологічний стан особового складу — це сукупність соціальних, службових, морально-етичних і психологічних факторів, що проявляються у військових колективах (війська, поста, загону) і окремих осіб у конкретних життєвих умовах. Військовослужбовець, що характеризує готовність (моральні якості, фізичні та психологічні характеристики) військовослужбовців до виконання визначених функціональних обов'язків і вирішення визначених завдань у певній обстановці та у визначений час. МПС є однією з основних умов виконання службових завдань і є важливою складовою частиною бойової готовності Збройних Сил України, з'єднання, військової частини, підрозділу. Виразом максимально можливої кількості сил і засобів, якими країна може керувати в певний період часу, є військова міць, а її складовими є військово-економічний потенціал, військово-науковий потенціал, соціальний потенціал і морально-психологічний потенціал. [13].

Морально-психологічний стан особового складу є відображенням складної ситуації в суспільстві, політиці, економіці, матеріальній техніці, природі, різноманітних індивідуальних і соціально-психологічних явищ, що виникають у певний період часу, і являє собою статичну характеристику психології воїнів та морально-психологічний клімат військових чинів.

Формування морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил є складним завданням, виконання якого потребує участі великих сил держави. Основними соціальними системами, які безпосередньо впливають на морально-психологічний стан військовослужбовців, є держава

і сім'я. МПС містить певну структуру, яка дозволяє з різних проявів внутрішнього стану військовослужбовця виділити найважливіші показники, які відображаються в поточному оціночному судженні військовослужбовця. Ці показники об'єднані в складові оцінки. [2].

Основою морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил є: соціальна активність, політична і моральна зрілість, громадянська вихованість особового складу, згуртованість військових лав на основі національних та духовно-моральних цінностей. Згуртованість армії, ставлення до подій внутрішнього і міжнародного життя, рішень політичного керівництва країни, виконання поставлених завдань, самовіддано захищати інтереси народу; впевненість перемогти ворога. Ядром, що визначає зміст усього морально-психологічного стану, є моральна свідомість, яка являє собою сформовані під впливом зовнішніх факторів моральні норми і принципи, внутрішнього сприйняття, етичних категорій добра і зла, цивільних і військових обов'язків, честь, совість, гідність, мужність та героїзм.

Військово-професійна складова морально-психологічного стану характеризує військово-професійну підготовленість особового складу (рівень військово-технічних знань, рівень військово-професійної майстерності), ступінь мобілізованості, бойову майстерність особового складу, здатність і розстановку воїнів (військових колективів) ефективно та якісно виконувати завдання. службові та бойові завдання. Психологічна якість визначає ступінь психологічної підготовки особового складу до бойових дій в умовах сучасної війни та збройних конфліктів. Психічні якості включають розвиток сприймання, уваги, мислення, пам'яті, мовлення, швидкості та точності реакції, емоційно-вольової стійкості. Психічний розвиток сприяє максимальному розвитку військового досвіду, навичок і фізичної підготовки особового складу в найскладніших ситуаціях сучасної війни.[3].

Найбільш прийнятним є визначення, дане В. П. Кашліним: «Морально-психологічний стан особового складу визначається впливом соціальних, матеріально-технічних і природних факторів. Це відносно стійкий і обмежений у часі стан психологічної мобілізації і розгортання військових. Психологічний стан, який формується для вирішення поставлених бойових завдань, і ступінь психологічної готовності і здатності до виконання цих завдань. МПС є результатом активації та реалізації сприйняття та придбання, прийнятих всередині людини. Значення війни, бойових дій, військової професії, політики, права, загальнокультурних цінностей, моралі, інтересів, установок, поглядів, позицій. Усе це разом утворює компоненти МПС. Каширін зазначає, що як духовний феномен, моральний стан душі виявляється в конкретних, реальних формах індивідуальних і суспільно-психологічних явищ. До таких явищ належать:

а) психологічний стан військовослужбовців, тобто їх стан в психологічному раціональному полі в даний момент або в певний період часу, який обумовлений існуючими в психіці військового колективу судженнями, раціональними відносинами і установками.

б) емоційний стан індивідів і груп, тобто сукупність емпатії, яку люди набувають до певних подій і фактів.

в) стан добровільної мобілізації, готовності, схильності та рішучості діяти відповідно до політичних і моральних цінностей та інтересів нашого суспільства.

Морально-психологічний стан армії формується глибоким розумінням військовими цілей війни, психічно-моральною готовністю до виконання бойових завдань і твердою волею до перемоги, психологічною стійкістю, високим професіоналізмом і довірою командирів, до задоволення потреб воїнів, якісною організаційною відновою боєздатності, включаючи психологічну реабілітацію та відновлення духовних сил. [6].

Структурними компонентами МПС є: ціннісно-мотиваційний; військово-професійний; психофізіологічний.

1. Ціннісно-мотивний компонент визначає морально-політичну готовність особистості до виконання завдання і включає її мотиваційно-ціннісну структуру (специфіку реагування на соціально-політичні фактори, події, обставини, морально-політичні цінності).

2. Військово-професійна складова характеризує ступінь військово-професійної підготовленості особового складу (рівень військово-технічних знань, ступінь військово-професійної майстерності, рівень бойової майстерності, ефективного та якісного виконання військовослужбовцями службових обов'язків, постановка бойових завдань).

3. Психофізіологічний компонент - визначає психічний і фізичний стан людини, а також психічні і фізичні можливості для виконання поставлених завдань (рівень фізичного розвитку, рівень підготовки, здатність витримувати значні розумові і фізичні навантаження). [21].

Чинники та фактори, що впливають на морально – психологічний стан від мобілізування та приведення у бойову готовність військовослужбовців Збройних Сил України

До зовнішніх факторів (об'єктивних умов обстановки) відносяться:

1. Соціальні (соціально-політичні), суто бойові, а також екологічні та ергономічні фактори. Основою широких соціальних мотивацій, що формують поведінку особового складу та різноманітні бойові установки, є соціальні чинники, що полягають у впливі індивідуальності на макроскопічні соціальні явища (ставлення людей і військовослужбовців до війни, бойових дій і бойових дій), а також на мікроскопічні соціальні чинники, що безпосередньо впливають на бойову поведінку військовослужбовців, такі як згуртованість військ (армій, загонів), довіра особового складу до командирів, психологічне спілкування, здатність окремих компонентів психологічної сумісності малих груп, відділень, особового складу, служб.

2. Бойові фактори — це широкий набір змінних, які викликають певні реакції, стани та регулюють поведінку солдата в бою. До бойових факторів відносяться: вид і інтенсивність бойових дій, конкретні обставини застосування озброєння і військової техніки, кількість і співвідношення втрат з обох сторін.

3. Екологічні та ергономічні фактори відображають специфіку зовнішньої обстановки та режиму бойових дій (тривалість, частота зіткнень з противником, ергономіка бойової техніки, ступінь ізоляції від противника), головна сила, порушення ритму життя - душевний стан протиборчих сторін.

Внутрішні фактори (суб'єктивні) – це стійкі сформовані якості особистості військового колективу загальному і військовослужбовця зокрема. До внутрішніх факторів належать:

1. Психофізіологічними факторами є: відповідність психофізіологічної статури та темпераменту військових вимогам майбутньої бойової діяльності; стан втоми, стан працездатності; фізичне та психічне здоров'я воїнів; наявність бойової травми; рівень нервово-психічної стійкості. Тому військовослужбовці з оптимістичним темпераментом здатні швидко приймати рішення і діяти рішуче в складних умовах; холерики діють рішуче при напруженні емоцій і відчувають безпідставний страх при виснаженні; рішучі дії при гарній підготовці, характеризуються стійким емоційним переживанням, наполегливістю, і витривалість; меланхоліки можуть проявляти енергійність і рішучість лише на короткий час.

2. До особистісно-психологічних факторів належать: стан мотиваційної сфери військовослужбовців, спрямованість на активну участь у вирішенні бойових завдань, наявність бойового досвіду, здатність адаптуватися до бойових умов і дій у складі військового підрозділу, розвиток інтелектуально-емоційного вольові якості відповідно до вимог майбутньої діяльності. Солдат не є сліпою зброєю в руках зовнішнього середовища та природних інстинктів бою, його поведінка значною мірою залежить від його особистісної спрямованості, рис характеру, розуму, сили волі, емоційності,

здібностей тощо. Без розуміння цього неможливо пояснити основні елементи ризику, взаємодопомоги, героїзму, особливо коли в дію вступає інстинкт самозбереження. [4].

Отже, під морально-психологічним станом особового складу розуміється ступінь моральної готовності, військово-професійної компетентності та психологічної здатності особового складу виконувати поставлені завдання за будь-яких обставин. При такому підході морально-психологічна підтримка передбачає організований і планомірний вплив на свідомість людини і на всі рівні та елементи психіки (від моральних цінностей до базових навичок і уявлень), що робить основні завдання не тільки більш цілеспрямованими, але й диференційованими за способом реалізації. З цієї точки зору морально-психологічний стан (як предмет і показник ефективності морально-психологічного забезпечення) є динамічною частиною морально-психологічного потенціалу, духовної сили, якою володіє військовий, ступеня мобілізованості для виконання конкретних бойових завдань, та морально-психологічних факторів перемоги.

1.3.Психологічна стійкість військовослужбовців до виконання бойових завдань

Психічна стійкість – є атрибутом особистості, індивідуальними аспектами якої є стабільність, рівновага і стійкість. Це дає змогу людям протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску навколишнього середовища, підтримувати здоров’я та працездатність у різноманітних випробуваннях. Психічна стійкість залежить від рівноваги, здатності узгоджувати рівень стресу з психічними та фізичними ресурсами. Рівень напруженості залежить не тільки від стресорів і зовнішніх обставин, а й від їх суб'єктивної інтерпретації, оцінки. [8].

Особиста стійкість пов’язана зі стійкістю до стресових життєвих подій і відновленням після них. Ця здатність не є постійною. Реакція людини на стрес може сильно відрізнятися залежно від стресора та середовища.

Стійкість у вигляді особистих рис або навичок можна розвинути, щоб люди не були перевантажені власним досвідом. Цей підхід до розвитку стійкого потенціалу зараз використовують організації по всьому світу.

Модель особистісної стійкості базується на п’яти ключових ресурсах стійкості: психічному, поведінковому, фізичному, характері та соціальному.

1. Психологічні ресурси. Фактори стійкості в психологічній сфері поділяються на три основні категорії: когнітивні, афективні та саморегуляція.

• Пізнання – відображає думки та переконання людей про себе (наприклад, самоефективність, самооцінка) і розуміння їхньої ситуації (наприклад, відчуття контролю).

• Афект – включає переживання позитивних і негативних емоцій.

• Саморегуляція – включає саморегуляцію та контроль (наприклад, стратегії подолання).

2. Поведінкові ресурси – Поведінковий домен зосереджується на конкретних аспектах поведінкового здоров’я, наголошуючи на індивідуальній відповідальності за поведінку, стратегії та звички, які сприяють здоров’ю та благополуччю. Ключові позиції – достатній сон, низький ризик алкоголю та відмова від куріння.

3. Фізичні ресурси – матеріальна сфера включає чинники, які підвищують здатність людини задовольняти матеріальні потреби конкретної роботи або завдань, пов’язаних із роботою, а також діяльність, пов’язану зі зміцненням здоров’я. Фізична активність тісно пов’язана з кращим медичним станом, фізичною підготовленістю, психічним і поведінковим здоров’ям. Крім того, групова фізична активність може покращити соціальне здоров’я шляхом розвитку соціальних зв’язків і згуртованості. Харчування також є частиною цього ресурсу, оскільки воно допомагає військовослужбовцям підтримувати здорову вагу, що створює стійкість і захищає їх від хвороб, пов’язаних із нездоровим харчуванням.

4. Соціальні ресурси. Соціальна сфера включає об’єднані ресурси з соціального світу, тобто використання соціальних відносин у командах,

сім’ях і спільнотах для подолання стресу та успішного виконання завдань. Ресурси соціальної стійкості – це аспекти цих стосунків, які підвищують здатність людини протистояти викликам і навіть розвиватися з них.

5. Ресурс характеру – заснований на розвитку здорових і цілісних переконань і узгоджений з основною системою особистісних цінностей, яка лежить в основі моралі, групової згуртованості, поведінки та розвитку сенсу життя. Риси характеру підвищують стійкість і відновлення після бою. [14].

Нервово – психічна стійкість – це система ресурсів адаптаційного потенціалу особистості (вроджених та набутих властивостей) до оптимального функціонування в аверсивних обставинах.

Варто зазаначити, що серед фахівців у сфері військової психології розповсюджене поняття психічної стійкості:

Психічна стійкість є інтегральною характеристикою особистості, розглядається як стійкість психічних процесів, якостей і трактується як ригідність психіки людини.

Психосоціальна стійкість – це вид стійкості, який проявляється у важких, екстремальних життєвих ситуаціях, пов’язаних із функціонуванням особистості в суспільстві, а також через соціальні установки та системи ціннісних орієнтацій.

Морально-психологічна стійкість характеризується готовністю виконувати конкретні професійні завдання під тиском особистого життя, критичних соціальних, сімейних, службових та інших умов.

Стійкість особистості — характеристика особистості, яка визначається наполегливістю, стійкістю та цілеспрямованістю поведінки та можливістю виходу за межі обмежень конкретної ситуації або прогнозування поведінки в ситуаціях невизначеності та крайнощів.

Професійна стійкість – соціобіологічна ознака, що ґрунтується на сформованості в особистості комплексу професійних знань, умінь і навичок, емоційно-вольових якостей, що створюють передумови для тривалого виконання функціональних обов’язків.

Емоційна стабільність є чинником, який гарантує, організовує і мотивує поведінку особистості, сприяє повній мобілізації внутрішніх ресурсів організму людини в екстремальних умовах, є загальним процесом саморегуляції.

Вольова стійкість – це здатність психологічного потенціалу людини успішно функціонувати в аверсивних ситуаціях без істотного впливу на психічне та фізичне здоров'я особистості. [12].

Отже, формування психологічної стійкості військових перед виконанням бойових завдань є цілеспрямованим організованим процесом зі своїми загальними закономірностями та специфікою. З їх урахуванням можна спрогнозувати ефективність загальних результатів дій у бою та, порівняно з конкретними вимогами виконання бойового завдання, спрогнозувати рівень індивідуальних психологічних реакцій кожного військовослужбовця.

1.3.1.Шляхи і способи підтримки психологічної стійкості та бойової активності особового складу

Навіть далеко від ворожих місць військовий персонал перебуває під постійним моральним і психологічним стресом, виконуючи свою звичайну повсякденну діяльність. Думка про смерть, що чатує поруч, не дає їм спокою. Коли ваша смерть відбувається певним чином, ваше тіло з часом втомлюється, і йому байдуже. Нове відчуття інтенсифікації відбувається безпосередньо в бою, де, як кажуть, «смерть поруч». Від цього всім стає страшно, але кожен поводиться по-своєму. Тільки психологічно подолавши очікування та переступивши «поріг страху», ми можемо спокійно приймати правильні рішення та тверезо діяти на полі бою. Характер сучасної війни, нові види зброї ускладнюють ведення бойових дій і висувають підвищені вимоги до морально-психологічної підготовки особового складу до досягнення цілей збройної боротьби. При цьому слід розрізняти особу, що залишилася в районі бойових дій, і брати безпосередню участь у бойових

діях. Безперечно, участь у бойових діях має більший психологічний вплив на людину, ніж просто перебування на ворожій території. Тому в процесі підготовки особового складу до ведення бойових дій в аверсивних умовах, командири в першу чергу повинні приділяти увагу формуванню психологічної підготовки військовослужбовців до виконання службових обов'язків у бойових умовах. [18].

З системної точки зору психологічна робота в бойових ситуаціях включає аналіз, прогнозування та психологічний вплив. Ця робота проводиться на всіх етапах бойових дій, на різних рівнях з урахуванням деталей функціонування свідомої та несвідомої сфер психіки воїна.

Як метод діяльності психологічна робота включає два взаємопов'язані методи: психологічне проектування і психологічну корекцію.

Психологічне проектування полягає в передбаченні психологічного змісту майбутньої бойової діяльності, передбаченні її психологічних наслідків, створенні оптимальних психологічних умов для її здійснення. Сутність психологічного проектування полягає в передбаченні повного комплексу факторів майбутнього бою, які впливатимуть на командний, мотиваційний, психічний, психофізіологічний і фізичний стани, бойову діяльність військовослужбовців, і встановленні відповідного психологічного діагнозу. Програми психологічної профілактики та психологічної корекції у взаємодії з солдатами та військовими частинами.

Психологічне корегування в бойовій обстановці включає виявлення, оцінку та зміну психологічного стану операції, що триває. Для цього командири, заступники та військові психологи повинні мати конкретні еталонні моделі оптимальних психологічних умов певних видів бойової діяльності військовослужбовців. При виявленні в психічному і психофізіологічному стані військовослужбовців відхилень від цих нормативів командири повинні їх виправити. Психологічна корекція повинна проводитися в таких ситуаціях:

- Системи бойового управління та мотивації військовослужбовців;

психічний стан окремих воїнів і цілих військових частин;

- Психічне та фізичне здоров'я військовослужбовців; взаємовідносини між військовослужбовцями; поведінка окремих солдатів і груп солдатів. [1].

Основними способами та засобами психологічної підтримки є комунікативні, організаційні, медикаментозні та аутогенні.

1. *Комунікативні способи психологічної допомоги:*

- Вербальні (у формі повідомлення про щось, висловлення та переконання.
- Візуальні – зоровий контакт, підбадьорення виразу обличчя, пантоміміка;
- Тактильні – дотик, рукостискання, поплескування по плечу;
- Емоційні – переживання важкого моменту з підлеглими моменти, співпереживання, доброзичлива посмішка, позитив - особистий приклад командира позитивних і рішучих дій, вогнева підтримка, дії.

2. *Організаційні способи психологічної підтримки:*

припинення або зниження інтенсивності дії травмуючих факторів у бойовій обстановці (виведення військовослужбовців у небезпечні місця, усунення чи ліквідація джерел ураження); Не допускати контакту військовослужбовців з деморалізованими особами; твердо і безперервно керувати діями підлеглих, встановлюючи конкретні умови для продовження виконання бойових завдань; найкраще чергування різноманітних видів діяльності, сну та відпочинку військовослужбовців.

3. *Медикаментозні (фармакологічні) способи:*

Ці засоби відомі давно. Наприклад, воїни племені каяків використовували знеболювальний препарат змухомора, який містив сильні знеболювальні речовини, які могли знімати надмірну психічну напругу і страх. Це фактично знижує чутливість тіла до болю. Вони отримали більш

сильний анестетик із сечі оленів, які харчувалися мухоморами. Цей засіб допомагає значно підвищити силу, витривалість солдата, поліпшити сон і відпочити. Марихуана, алкоголь та інші психотропні речовини все ще широко використовуються різними племенами Індії для боротьби зі страхом.

4. *Аутогенні способи психологічної підтримки (самодопомога).*

Досвід сучасної війни показує, що війна висуває високі вимоги до психологічних якостей кожного військового, надзвичайно важкі навантаження на його дух, психологію, фізіологію та тіло. Тому володіння навичками та вмінням самостійно керувати перебігом психічних процесів для встановлення оптимального рівня самопочуття та психічного стану є важливою передумовою ефективного виконання сучасних бойових завдань та збереження психічного здоров'я. Бойова обстановка висуває жорсткі вимоги до прийомів і методів психологічної саморегуляції.

По-перше, вони мають бути простими та ефективними (давати позитивні результати за короткий проміжок часу, наприклад, за 3-5 хвилин).

По-друге, вони не повинні мати побічних ефектів (наприклад, зниження релаксації, сонливості, концентрації, пам'яті, швидкості мислення, а навпаки - посилювати їх). [23].

Отже, існує певний алгоритм цієї роботи, маються спеціалізовані прийоми, способи та форми надання цієї допомоги, які можуть широко використовуватися у Збройних Силах України для підтримання бойової готовності військових підрозділів і частин, зменшення бойових психічних травм і підвищення ефективності надання своєчасної психологічної допомоги та психічної реабілітації.

Висновки до першого розділу

1. У першому розділі розкрито актуальність проблеми дослідження, теоретичних напрацювань та ознайомлення з сучасним станом розробки психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців. Розглянуто процес та періоди щодо успішного проходження військовослужбовцями процесу адаптації, а також зазначено чинники, що ускладнюють адаптацію військовослужбовців до службової діяльності у військах.

2. Походження і значення особистості оцінюються за критерієм суспільного інтересу. Під змістом поняття особистість ми розуміємо духовний світ людини, тобто її індивідуальну свідомість, яка є відображенням суспільного, соціального та природного середовища. Змістовими елементами поняття особистості є думки, знання, поняття та переконання.

3. Формування психологічної готовності військовослужбовців особового складу до діяльності в екстримальних умовах залежить від теоретичної і практичної частини його професійної підготовки. Стійкість особистості визначає ріст фахівців, формування психологічної витривалості до тривалих нервово-психічних і фізичних навантажень, здатність адаптуватися до екстремальних умов та вирішувати завдання з мінімальними емоційними зусиллями. Основною метою психологічної підготовки є формування психологічної стійкості особового складу та бойової психологічної підготовки.

4. Основою морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил є: соціальна активність, політична і моральна зрілість, громадянська вихованість особового складу, згуртованість військових лав на основі національних та духовно-моральних цінностей. Згуртованість армії, ставлення до подій внутрішнього і міжнародного життя, рішень політичного керівництва країни, виконання поставлених завдань, самовіддано захищати

інтереси народу; впевненість перемогти ворога.

5. Психологічна стійкість військовослужбовців до виконання бойових завдань є атрибутом особистості, індивідуальними аспектами якої є стабільність, рівновага та стійкість. Це дає змогу людям протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску навколишнього середовища, підтримувати здоров'я та працездатність у різноманітних випробуваннях. Психічна стійкість залежить від рівноваги, здатності узгоджувати рівень стресу з психічними та фізичними ресурсами.

6. Існує певний алгоритм роботи, маються спеціалізовані прийоми, способи та форми надання допомоги, які можуть широко використовуватися у Збройних Силах України для підтримання бойової готовності військових підрозділів і частин, зменшення бойових психічних травм і підвищення ефективності надання своєчасної психологічної допомоги та психічної реабілітації.

РОЗДІЛ ІІ. КОНСТАТУВАЛЬНО – ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ПРОФІЛЮ ОСОБИСТІСНОГО АДАПТАЦІЙНО – БОЙОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЕРЕД ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

2.1.Організаційно – методичні засади емпіричного дослідження: характеристика вибірки та методів дослідження

Метою емпіричної частини нашого дослідження полягало в теоретико - методологічному обгрунтуванні й експерементально – діагностичній експлікації психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців РТЦК.

Досягнення мети дослідження можливим шляхом первірки провідної гіпотези про те, що здатність реалізації адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців, в контенті воєнної коньюктури, висока (повна) бойова готовність до захисту від військової агресії та психологічна стійкість військовослужбовця детермінується психічними особливостями особистості військовослужбовця і тригеруючись воєнною коньюктурою значно зростає; можливості екстремального функціонування особистості (готовність до самопожертви, витримувати перманентний дискомфорт, проф. витривалість) особового складу військовослужбовців ВПС (військово-професійної спрямованості) не залежить від статусу військовослужбового складу (офіцерський, сержанто - солдатський); здоровий та задовільний морально-психологічний стан особового складу військового підрозділу релевантний інтегрованій сукупності факторів («Незалежність і свобода України − найвища цінність», «довіра командуванню ЗСУ», «впевненість у командирах і побратимах по службі», «переконаність у перевазі над ворогом», «високий рівень виконавчої дисципліни у підрозділі», «здатність нищити ворога».

Загалом, наукове дослідження здійснювалося напротязі півтори роки і складалося з декількьох етапів.

На першому етапі дипломного дослідження відбулося виокремлення проблеми, вивчення теоретичних напрацювань з окремих аспектів теми дослідження, ознайомлення з сучасним станом розробки психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців, результатом чого стала постановка мети, визначення завдань та формулювання провідної робочої гіпотези.

Розкриття психологічної структури особистості, психологічна готовність військових до діяльності в екстримальних умовах, морально – психологічний стан особового складу, психологічна стійкість, шляхи та способи підтримки психічної стійкості особового складу тощо – усе це передбачало вивчення та опанування теоретико – методологічних аспектів даної проблематики у взаємозв'язку всіх феноменів.

Другим етапом дипломного дослідження було проведення емпіричного дослідження, експериментальна база якого складала 56 респондентів диференційованих за військовою пролангованістю – (27 осіб – військовослужбовці офіцерського складу та 29 осіб – військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу). Вік досліджуваних від 19 до 60 років.

З метою емпіричного дослідження психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців застосовувалися наступні методики (див. Додатки А1 – А4), (процедура передбачала заповнення бланків відповідей): методика «Досідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії»; методика «Дослідження психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності» (М.Пеньков); методика «Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М.Варій); Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО) «Адаптивність – 200».

Методика «Досідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії»

спрямована на вивчення основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії. Опитувальник складається з 5 запитань, по яким випробуваним пропонується обрати той номер варіанта який йому імпонує. *Інструкція.* Шановні військовослужбовці! Відповідаючи на питання анкети, достатньо обвести номер того варіанта відповіді, який збігається з Вашою думкою, чи написати власну відповідь на вільних рядках.

Методика «Дослідження психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності» (М.Пеньков) розроблена із використанням процедури спрощення факторної структури психологічної готовності фахівця до екстремального виду діяльності. Опитувальник складається з 25 тверджень, по яким респондентам пропонується оцінити кожне твердження. *Інструкція.* Зіставте висловлювання, які містяться в опитувальнику із Вашим ставленням до виконання службових обов'язків в умовах бойових дій. Оцініть кожне наведене твердження, використовуючи таку шкалу оцінок: 0 – це точно про мене; 1 – це на мене схоже; 2 – це схоже на мене, але немає впевненості; 3 – не наважуюся співвіднести це із собою; 4 – сумніваюся, що це може стосуватися мене; 5 – мені це не властиво у більшості випадків; 6 – це мені абсолютно не властиво. Для підрахунку балів використовується ключ:

Шкала 1 – мотивація обов'язку – прямий підрахунок: 9; зворотний підрахунок: 2, 6, 16, 23.

Шкала 2 – професійна витривалість – прямий підрахунок: 17; зворотний підрахунок: 3, 7, 10, 20.

Шкала 3 – взаємодопомога і довіра – зворотний підрахунок: 4, 11, 18, 21, 24.

Шкала 4 – професійна компетентність – прямий підрахунок: 1, 12; зворотний підрахунок: 8, 14, 19.

Шкала 5 – вольове зусилля – прямий підрахунок: 25; зворотний підрахунок: 5, 13, 15, 22.

Під час підрахунку балів за кожним блоком та за методикою в цілому діагностично важливими є в одних випадках позитивні полюси відповідей, а в інших – негативні, що передбачає прямий і зворотний перерахунок балів. З огляду на це розроблено таблицю для переведення наданих обстежуваною особою відповідей у бали:

Варіанти відповідей	Прямий підрахунок	Зворотній підрахунок
Це точно про мене	6	0
Це на мене схоже	5	1
Це схоже на мене, але немає впевненості	4	2
Не наважуюся віднести це до себе	3	3
Сумніваюся що це можна віднести до мене	2	4
Мені це не властиво у більшості випадків	1	5
Це до мене абсолютно не відноситься	0	6

Твердження кожного блоку утворюють шкали методики, тому відповідно до розташування тверджень в опитувальнику та діагностично значущого полюсу відповіді було створено ключі. Підрахунок за кожною шкалою методики проводять додаванням усіх відповідей за твердженнями, що утворюють шкалу, переведених за таблицею в бали. Загальний бал за методикою, а саме загальний показник психологічної готовності особистості до професійної діяльності, обчислюють додаванням балів за п’ятьма шкалами методики.

Методика «Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М.Варій) передбачає проведення опитування особового складу взводу, роти та їм рівних за науково обґрунтованою вибіркою. Відповіді респондентів ранжують таким чином:

так – 3 бали; думаю, що так – 2 бали; не можу визначитися – 1 бал; ні – 0 балів. Показники оцінювання морально-психологічного стану особового

складу підрозділу наведено у бланку опитування. Дана методика складається з 40 тверджень.

Після опитування підраховують загальну суму балів кожного опитаного респондента за такою формулою: *Q1*=Σ(1...10, 21...30) – Σ(1...20, 31...40),

після чого визначають середньоарифметичне значення:

Q сер= Q1,+ Q2, + Qn–1 + Qn n

де *Q сер* – середньоарифметичне значення;

Q1, Q2, Qn–1, Qn –кількість балів, набраних кожним респондентом;

n – загальна кількість респондентів.

Залежно від середньоарифметичного значення визначають полярність:

позитивна – при *Q сер* = 60÷37; значно позитивна – при *Q сер* = 36÷13; невизначена – при *Q сер* = 12÷(–11); значно негативна – при *Q сер* = (–12)÷(–11); негативна – при *Q сер* = (–37) ÷ (–60). Відповідно до такої полярності можна визначити коефіцієнт морально-психологічної рівноваги *R* за формулою: R=Qcep/60.

Морально-психологічний стан особового складу визначають так:

здоровий – при $1 \geq R \geq 0{,}61$; задовільний – при $0{,}6 \geq R \geq 0{,}21$; критичний – при $0{,}2 \geq R \geq (-0{,}2)$; деструктивний – при $(-0{,}21) \geq R \geq (-0{,}6)$; нездоровий – при $(-0{,}61) \geq R \geq (-1)$.

Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО) «Адаптивність – 200» призначений для вивчення деяких соціально - психологічних і психологічних характеристик особистості, що відображають інтегральні особливості її психічного і соціального розвитку. Опитувальник містить 200 питань. *Інструкція*: “Опитувальник складається з тверджень, що стосуються Вашого самопочуття, поведінки, характеру, інтересів і відносин в родині. Ваше завдання полягає у тому, щоб визначити своє відношення до кожного

твердження, тобто погодитися або не погодитися з ним. Якщо Ви погоджуєтеся з твердженням, то дайте відповідь “так” (знак “+” у відповідній клітинці реєстраційного бланка). Якщо Ви не згодні – відповідь “ні” (знак “–” у відповідній клітинці).

Даний опитувальник містить 4 шкалі:

Шкала поведінкової регуляції призначена для вивчення рівня нервово-психічної стійкості військовослужбовця і його толерантності до несприятливих дій у професійній діяльності.

Шкала комунікативного потенціалу розрахована для вивчення комунікативних можливостей військовослужбовця і вміння побудувати міжособистісні відносини у колективі.

Шкала моральної нормативності окреслює здатності військовослужбовця дотримувати моральні норми поведінки, уміння підкорятися груповим і корпоративним вимогам.

Шкала військово-професійної спрямованості визначає рівень професійної мотивації і спрямованості обстежуваного на продовження професійної діяльності. *Обробка та інтерпретація результатів:*

При обробці результатів враховується кількість відповідей, що співпали з “ключем”. Кожний збіг відповіді з “ключем” оцінюється в один “сирий” бал. Аналогічно за допомогою “ключа” здійснюється обробка даних за основними шкалами методики: ПР, КП і МН, а також за додатковими шкалами: ВПС.

Для отримання *інтегральної оцінки*, під якою розуміється **рівень стійкості до бойового стресу (РСБС)**, “сирі” бали за шкалами “поведінкова регуляція” (ПР), “комунікативний потенціал” (КП) і “моральна нормативність” (МН) підсумовуються і отримане значення за таблицею “Переведення значень “сирих” балів РСБС у стени (визначення рівня стійкості

до бойового стресу)" переводяться у стени, і потім у рівень стійкості до бойового стресу.

РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ (РСБС) = ПР ("сирі" бали) + КП ("сирі" бали) + МН ("сирі" бали) Переведення значень "сирих" балів РСБС у стени (визначення рівня стійкості до бойового стресу).

"Сирі" значення РСБС	Стени	Рівень стійкості до бойового стресу
≥ 87	1	4 – низька стійкість до бойового стресу
75-86	2	
63-74	3	3 – задовільна стійкість до бойового стресу
51-62	4	
40-50	5	2 – достатня стійкість до бойового стресу
31-39	6	
25-30	7	
21-24	8	1 – висока стійкість до бойового стресу
18-20	9	
≤17	10	

1-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Високий рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. Повністю відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

2-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Достатній рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. В основному відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

3-Й РІВЕНЬ СТІЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Задовільний рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. Мінімально відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

4-ИЙ РІВЕНЬ СТИЙКОСТІ ДО БОЙОВОГО СТРЕСУ. Недостатній рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості. Не відповідає вимогам, що пред'являються до військовослужбовців в умовах бойової діяльності.

Третій етап дипломного дослідження. Емпіричні дані, отримані у процесі діагностування, підлягали кількісному та якісному аналізам. Що репрезентовані у рооті методом знаходження частоти вираженості ознак у відсотках.

2.2. Результати порівняльно – діагностичного дослідження психічного профілю особистісного адаптаціно – боового потенціалу серед особового складу військовослужбовців

2.2.1. Автентифікація покозників готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії

У даному підрозділі ми наводимо інтерпретацію результатів емпірично – діагностичного дослідження психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців.

Першим кроком дослідження була автентифікація основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії, що дозволило констатувати особисту готовність до захисту України від військової агресії, зумовленість сумнівів у готовності захищати Україну від військової агресії та рівень боєготовності військового підрозділу серед досліджуваної вибірки респодентів.

Інформативні параметри даної методики у процентному співвідношенні, що подані на рис.2.1., демонструють, незначну відмінність складових готовності військових до захисту України від військової агресії серед субвибірок військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського складу. Отже, у субвиборки опитуваних респондентів – військовослужбовців офіцерського складу 67% вважають зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом; 8% не вважають зовнішніх ворогів України своїм

особистим ворогом та 25% офіцерського особового складу обрали важко відповісти. У військовослужбовців сержанто – солдатсьського складу виявлено, що 88% вважають зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом; 6% не вважають зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом та 6% сержантсько – солдатсьського особового складу обрали важко відповісти.

Рис.2.1. Ідентифікація показників урахування зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом у (%)

Аналізуючи показники особистої готовності до захисту України від військової агресії (див. рис. 2.2.) виялено, що серед військових офіцерського складу 50% швидше готові ніж не готові; 33% швидше не готові ніж готові та 17% військовослжубовців офіцерського складу важко відовісти. Тоді як серед військових сержанто – солдатського складу виявлено, що 31% повністю готові; 50% швидше готові ніж не готові; 6% не готові та 6% військових обрали важко відповісти.

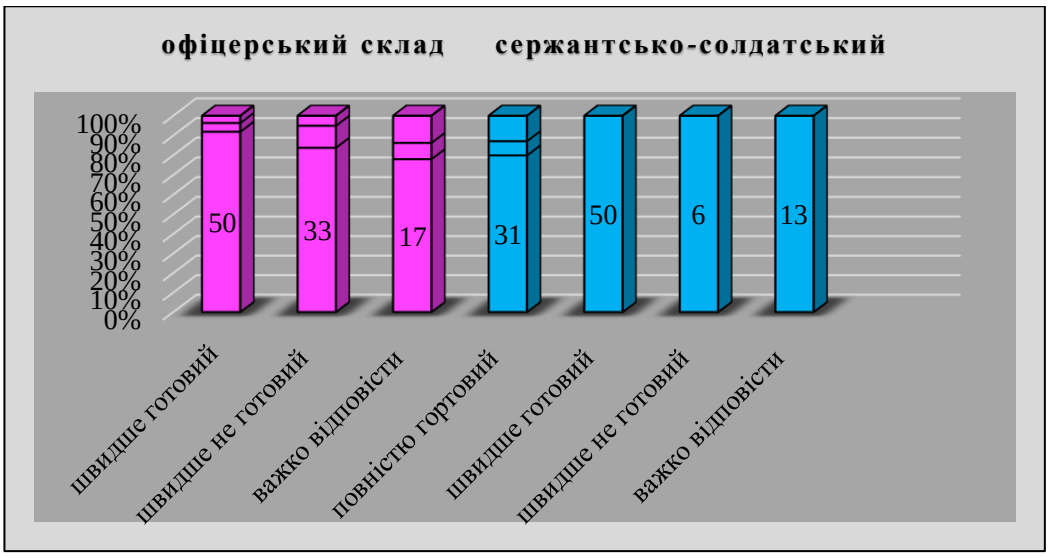

Рис.2.2. Відображення показників аціНки особистої гогтовності до захисту України від військової агресії у (%)

Як бачимо особиста готовність до захисту України від військової агресії у сержанто – солдатського складу сильніше виражена ніж у військовослужбовців офіцерського складу. Такий показник у офіцерів може бути зумовлений впливом низкою факторів: низькою професійно – психологічною підготовленістю до діяльності, відсутністю патріотизму, низьким рівнем нервово – психічної стійкості, низькою мотивацією, депресією та негативними схильностями.

Інформативні параметри зумовленої готовності до захисту України серед військовослжбовців офіцерського та сержантсько – солдатського складу продемонстровані на рис.2.3., з якого видно, що 8% офіцерського особового складу вважають засист Батьківщини своїм обов'язком; 42% прагне захищати свій дім та 8% прагне захищати свою культуру. Тоді як у військових сержанто – солдатського складу ці показники значно кращі: 19% особового складу вважають засист Батьківщини своїм обов'язком; 56% прагне захищати свій дім та 19% прагне захищати свою культуру.

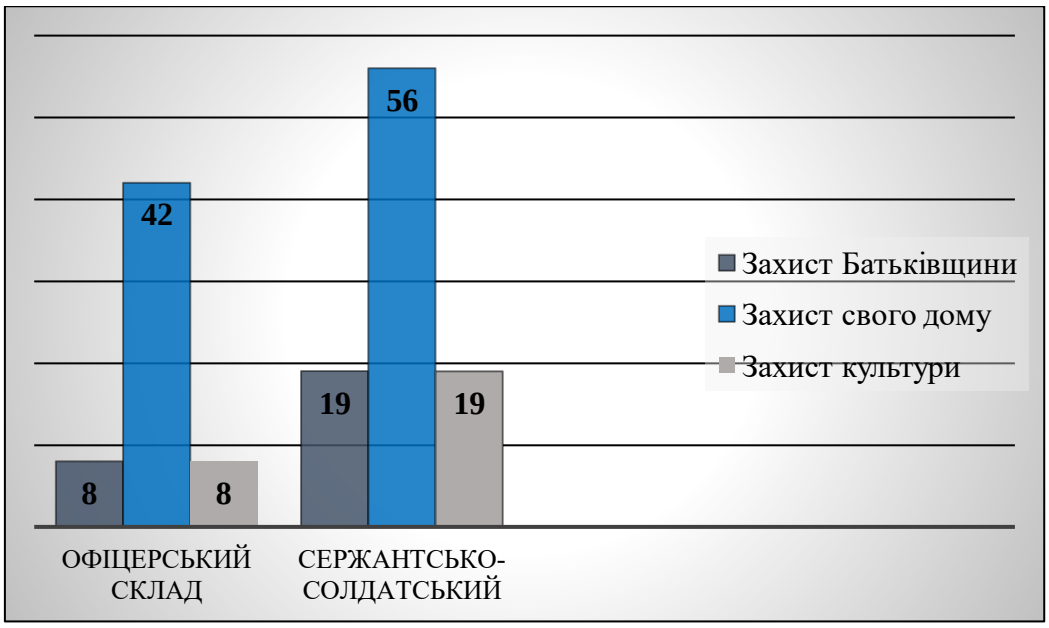

Рис.2.3. Автентифікація показників зумовленої готовності до захисту України серед військовослжбовців офіцерського та сержанто – солдатського складу у (%)

Аналізуючи показники зумовленості сумнівів у готовності захищати Україну від військової агресії (див.рис.2.4.) виявлено, що особовий склад офіцерського складу 17% вважають, що Держава погано піклується про своїх захисників (низький рівень соціальних гарантій); 17% не впевнені у здатності командирів (начальників) приймати правильні рішення в бойовій обстановці (їх професійній компетентності); 8% вважають, що Збройні Сили України недостатньо забезпечені (озброєні) для впевненості у перемозі; 25% не впевнені в обіцянках держави піклуватися про військових та їхніх родин у випадку загибелі (каліцтва) та ще 25% не хочуть ризикувати здоров'ям та життям. Описуючи показники сержанто – солдатського особового складу виявлено, що 25% військових вважають, що Держава погано піклується про своїх захисників (низький рівень соціальних гарантій); 13% не впевнені у здатності командирів (начальників) приймати правильні рішення в бойовій обстановці (їх професійній компетентності); 19% вважають, що Збройні Сили України недостатньо забезпечені (озброєні) для впевненості у перемозі; ще 19% не впевнені в обіцянках держави піклуватися про військових та їхніх

родин у випадку загибелі (каліцтва) та 13% особового складу не хочуть ризикувати своїм здоров'ям та життям.

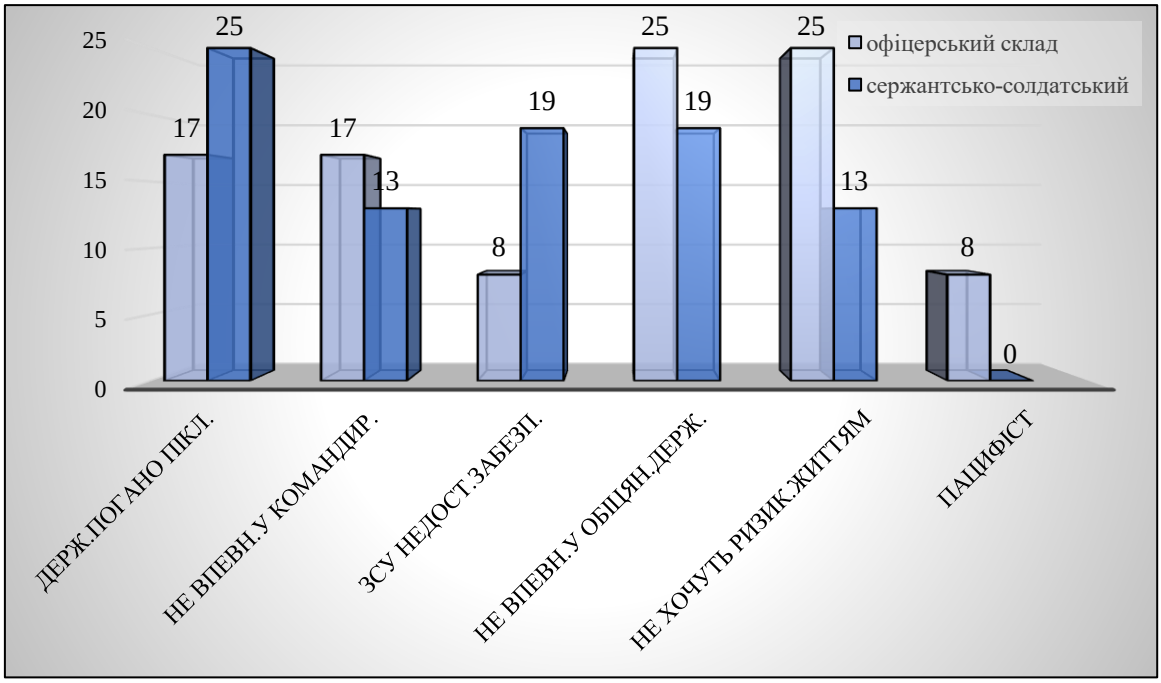

Рис.2.4.Автентиікація показників зумовлених сумнівів до захсту України серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського складу у (%)

Як бачимо з рис.2.4. показники зумовлених сумнівів до захисту України у військовослужбовців офіцерського складу більше виялені ніж у військових сержанто – солдатського особового складу.

Аналізуюи оцінку рівня боєготовності військового підрозділу за 10-ти бальною шкалою (див.рис.2.5.) виявлено, що 67% військовослужбовців офіцерського складу обрали середній рівень, це 4 – 6 балів; 25% оцінили в достатній рівень, 7 – 8 балів та 8% обрали високий рівень, 9 – 10 балів. Тоді як 6% військовослужбовців сержанто – солдатського особового складу оцінили рівень боєготовності підрозділу в низький рівень, 3 бали; 44% особового складу оцінили в середній рівень, 4 – 6 бали; 31% в достатній, 7 – 8 балів та 19% оцінили у високий рівень, тобто обрали 9 – 10 балів.

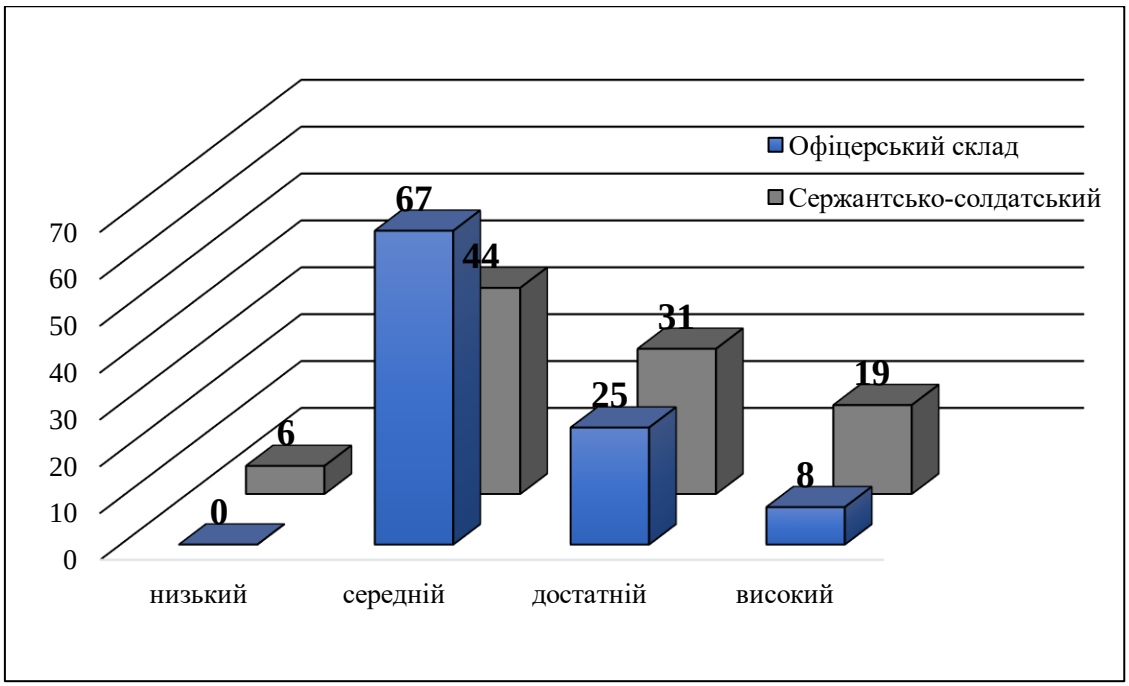

Рис.2.5. оцінка рівня боєготовності військового підрозділу серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу у (%)

Як видно з рис.2.5. оцінка рівня боєготовності військового підрозділу значно вища у військових сержано – солдатського особового складу. Але у військовослужбовців офіцерського складу перевищує показник середнього рівня боєготовності підрозділу.

Отже, проаналізувавши методику основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії можемо зробивти висновок, що військові сержано – солдатського складу більшу частину вважають зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом та мають більшу особисту готовність до захисту України, свого дому та своєї культури, а також краще оцінюють рівень боєготовності військового підрозділу. Тоді як військовослужбовці офіцерського складу мають більший показник сумнівів у готовності захищати України. Це зумовлено тим, що офіцери більш не впевнені у здатності командирів приймати правильні рішення в бойовій обстановці та не впевнені у Державі, що вона буде

піклуватися про родину військового у разі загибелі або каліцтва.

2.2.2. Автентифікація показників психологічної готовності особистості фахівця до ексмтримального виду діяльності.

Наступним кроком дослідження було виявлення психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності. (М.Пеньков).

Методика дозволяє діагностувати наступні базові якості військовослужбовця: мотивацію обов'язку; професійну витривалість; взаємодопомогу та довіру; професійну компетентність та вольове зусилля.

Інформативні параметри даної методики у процентному співвідношенні, що подані на рис.2.6.

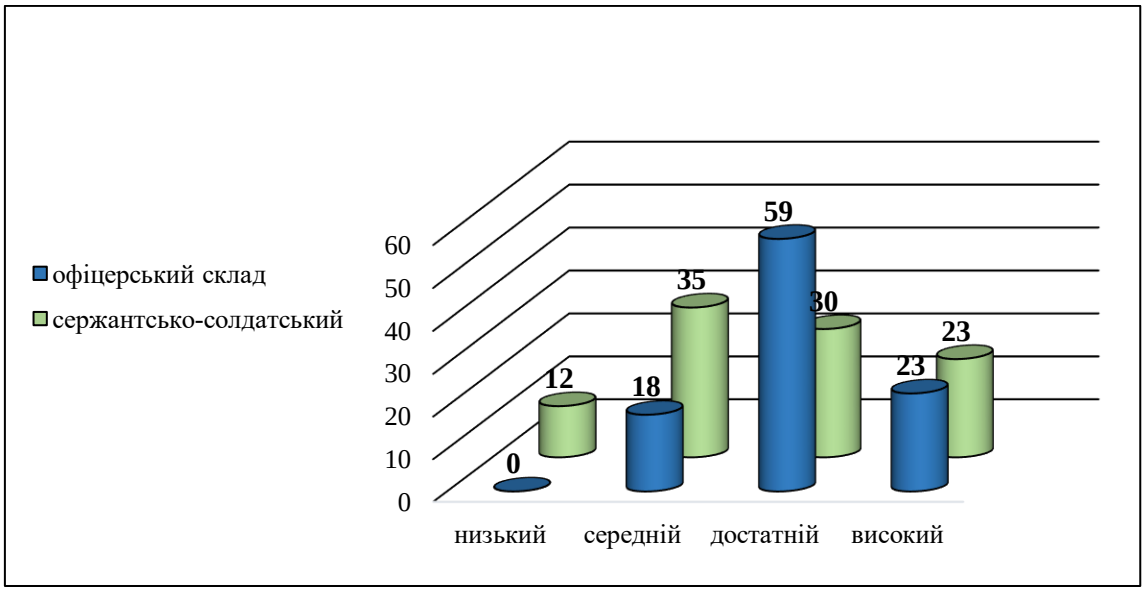

Рис.2.6.Співвідношення показників за шкалою "мотивація обов'язку" серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу у (%)

За шкалою мотивації обов'язку виявлено, що військовослужбовці офіцерського складу 18% мають середній ступінь вираженості мотивації обов'язку; 59% мають достатній та 23% офіцерського особового складу мають високий ступінь вираженості мотивації обов'язку. Тоді як військові сержанто

– солдатського складу 12% мають низький ступінь вираженості; 35% середній; 30% достатній та 23% військових особового складу мають високий ступінь вираженості мотивації обов'язку.

Як бачимо мотивація обов'язку у військовослужбовців офіцерського складу виражена сильніше ніж у військовослубовців сержантсько – солдатського складу. Виявлено, що офіцери мають кращу ефективну діяльність управлінського персоналу, який вдало мотивує підлеглих; проявляють наполегливість; в них чітко виражена тенденція до досягенення успіху у різних сферах; не втрачають дух змагальності та проявляють впертість у разі перешкод. У військових сержантсько – солдатського складу мотивація обов'язку виражена значно слабше, вони більш обережні, менш наполегливі, не схильні до ризику та рідше виявляють схильність брати на себе будь – яку відповідальність.

Співвідношення відсоткових показників в діаді базової шкали "професійної витривалості" серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу відображений на рис. 2.7.

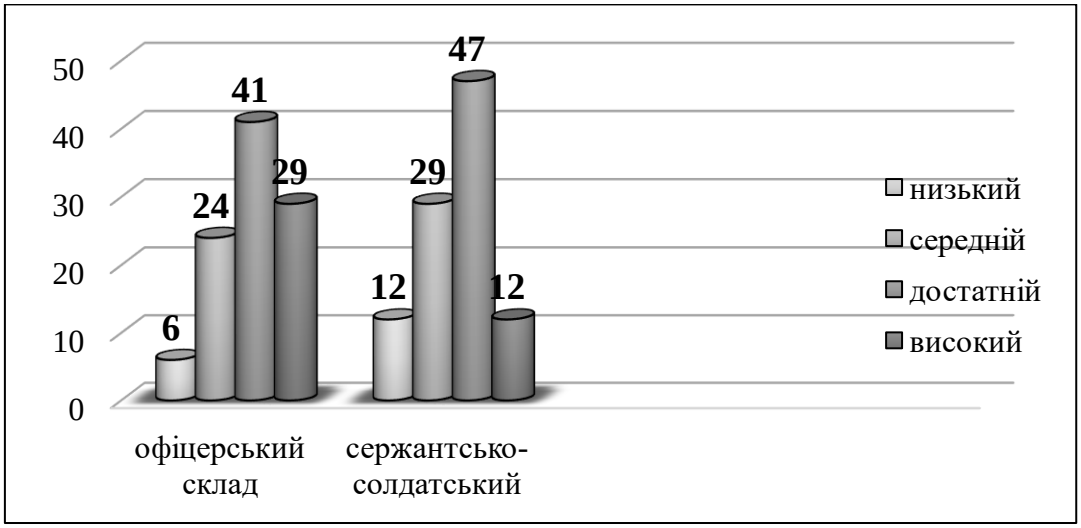

Рис.2.7. Співвідношення показників за шкалою"професійної витривалості" серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу у (%)

Як видно з рис.2.7. розподіл відсоткових показників серед

військовослужбовців офірерського та сержантсько – солдатського особового складу не надто сильно відрізняються. У військовослужбовців офіцерського складу 6% зафіксовані на низькому рівні прояву; 24% середній; 41% достатній та у 29% респондентів зафіксований високий рівень прояву цього чинника. Проте, у військових сержанто – солдатського складу виявлено, що 12% мають низький рівень прояву; 29% середній; 47% достатній та 12% зафіксовані на високому рівні прояву. Відтак, можемо припустити, що респонденти офіцерського складу продемонстрували вищий рівень професійної витривалості. Тобто, більше проявляють інтерес до професійної витривалості та її розвитку, демонструють чітке відображення ціннісної орєнтації професійної діяльності та глибоке і гнучке розуміння проблеми професійної витривалості. Досліджувані мають високий рівень розвитку вольових якостей, мотивацію досягнення успіху та високу емоційно – вольову стійкість до тривалого стресу та здатність протистояти втомі. Натомість, військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу продемонстрували більше середній та достатній рівень професійної витривалості. Цей прояв у досліджуваних характерезиється позитивно – пасивним ставленням до її розвитку, мотиваційний полюс не визначений і коливається між досягненням успіху та уникненням невдачі. У респондентів достатньо розвинені вольові якості, ередній ступінь витривалості нервової системи, проявляється ситуативна здатність регулювати та переносити навантаження військово – професійної діяльності та долати втому.

Розподіл показника за шкалою “взаємодопомоги та довіри” (див. рис. 2.8.) серед військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського складу.

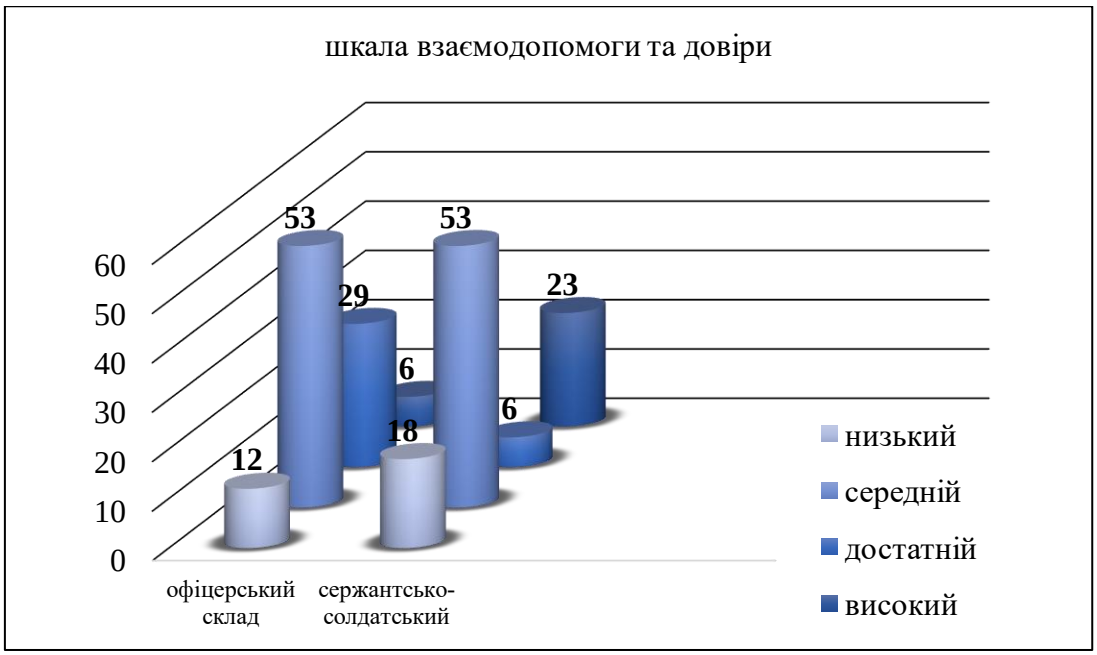

Рис. 2.8. Співвідношення показників за шкалою "взаємодопомоги та довіри" серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу у (%)

З рис.2.8. видно, що розподіл відсоткових показників за шкалою взаємодопомоги та довіри демонструє, що у військових офіцерського складу показники за цим чинником становлять: у 12% респодентів – офіцерів – низький рівень прояву; 53% - середній; 29% - дастатній та у 6% особового складу – високий рівень прояву. У військовослужбовців сержантсько – солдатського особового складу показники цього індикатору ресурсної системи розподілився: 18% респондентів продемонстрували – низький рівень прояву; також 53% мають – середній рівень; 6% - достатній та 23% особового складу мають високий рівень прояву взаємодопомоги та довіри.

Як бачимо, досліджувані сержантсько – солдатського особового складу мають трохи вищу здатність взаємодопомоги та довіри. Але результати дослідження показали, що більша половина військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу по 53% виявляють середній рівень взаємодопомоги та довіри. Це означає, що в повсякденному житті військові, з одного боку прагнуть довіряти один одному,

а з іншого роблять це нерішуче, продовжуючи спостерігати та бояться невиправданості власної довірливості.

Наступний розподіл показників за шкалою “професійної компетентності” (див. рис. 2.9.) серед військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу показує, що офіцери демонструють: 12% - низький рівень прояву професійної компетентності; 36% середній; 29% достатній та 23% високий рівень по цьому чиннику. Респонденти сержантсько – солдатського складу за даною шкалою проявляють: 12% - низький рівень прояву професійної компетентності; 47% середній; 18% достатній та 23% високий рівень прояву.

Рис. 2.9. Співвідношення показників за шкалою “професійної компетентності” серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу у (%)

Як видно з рис.2.9., що показники за шкалою професійної компетентності не сильно відрізняються один від одного. Як у військовослужбовців офіцерського складу так і у сержантсько – солдатського особового складу однакова кількість високого рівня прояву по 23% та низького рівня по 12%. Отож, можемо стверджувати, що військові однаково

мають високий рівень сформованості професійної суб'єктності, демонструють зацікавленість в обраній професії, ціннісні орієнтації є сформованими та мають прояв в повсякденній військовій діяльності, проявлється високий рівень відповідальності за виконання завдань, здійснюється постійний професійний саморозвиток, а також високе вміння виокремлювати у ситуаційній діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, оперативно планувати, і розгортати набуті алгоритми професійних дій, в основу якої покладено професійну компетентність.

Також однаковий показник низького рівня професійної суб'єктності за цією шкалою по 12%, визначається як такий, за якого військові не демонструють зацікавленість в обраній професії, мотивація до військово – професійної діяльності є низькою, наявні фрагментарні теоретичні знання та виявляють байдуже ставлення до отримання нових знань.

Наступним визначається розподіл показників за шкалою "вольового зусилля" (див. рис. 2.10) серед військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу.

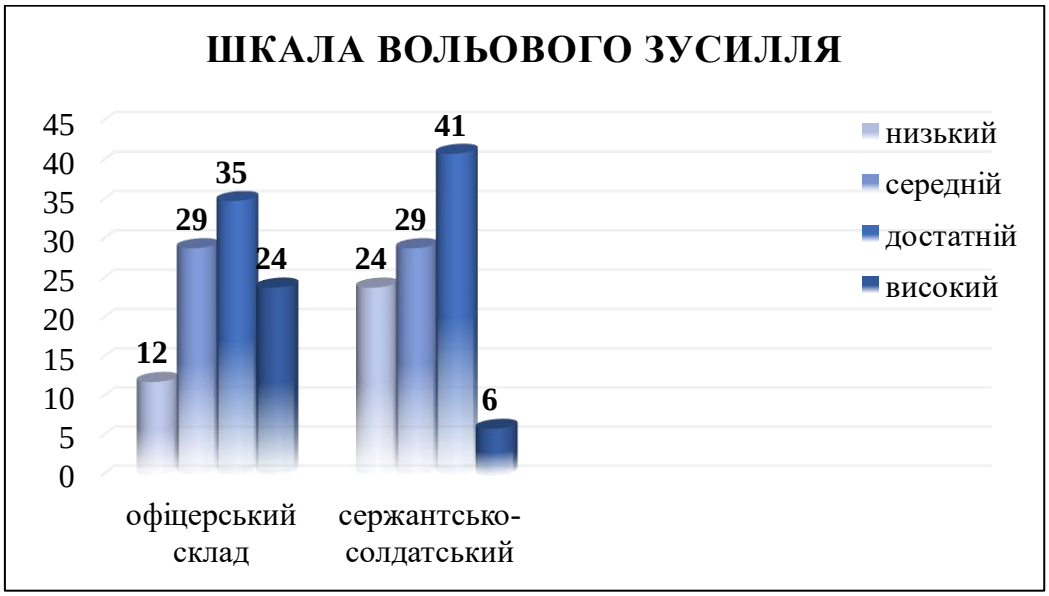

Рис.2.10. Співвідношення показників за шкалою "вольового зусилля" серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу у (%)

Отже, як видно на рис. 2.10. співвідношення показників за шкалою

“вольового зусилля” серед військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу, демонструють, що показники по шкалі вольового зусилля у військоволужбовців офіцерського складу становить: 12% низький прояв; 29% середній; 35% достатній та 24% високий прояв вольового зусилля. Серед військових сержантсько – солдатського особового складу показники становлять: 24% низький рівень; 29% середній; 41% достатній та 6% особового складу мають високий прояв вольового зусилля.

Судячи з рис. 2.10., можемо сказати, що респонденти офіцерського особового складу мають вищий показник вольового зусилля. Вони більш емоційно зрілі, їм властиві спокій, впевненість, твердість намірів і сильне почуття особистої відповідальності. Загалом вони вміють добре обмірковувати особисті мотиви, систематично реалізовувати свої наміри та мають чітку соціальну та позитивну орієнтацію. У крайніх випадках вони можуть відчувати внутрішню напругу через бажання контролювати кожен нюанс своєї поведінки та хвлюються щодо найменшого акту спонтанності.

Натомість, у військових сержантсько – солдатського особового складу спостерігається нижчий показник вольового зусилля. Респонденти більш чутливі, емоційно нестійкі та невпевнені в собі. Рефлексивність у них не висока та властива імпульсивність. Це може бути обумовлено як з незрілістю, так і з враженою витонченістю натури, не підкріпленою здібністю до рефлексії та самоконтроля.

Отже, проаналізувавши методику психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності, можемо зробити висновок, що мотивація у військовослужбовців офіцерського складу значно краща. Вони мають кращу ефективну діяльність управлінського персоналу, який вдало мотивує підлеглих; проявляють наполегливість; в них чітко виражена тенденція до досягенення успіху у різних сферах; не втрачають дух змагальності та проявляють впертість у разі перешкод. Продемонстрували

вищий рівень професійної витривалості. Тобто, більше проявляють інтерес до професійної витривалості та її розвитку, демонструють чітке відображення ціннісної орєнтації професійної діяльності та глибоке і гнучке розуміння проблеми професійної витривалості. Досліджувані мають високий рівень розвитку вольових якостей, мотивацію досягнення успіху та високу емоційно – вольову стійкість до тривалого стресу та здатність протистояти втомі. А також продемонстрували вищий рівень вольового зусилля. Вони більш емоційно зрілі, їм властиві спокій, впевненість, твердість намірів і сильне почуття особистої відповідальності. Загалом вони вміють добре обмірковувати особисті мотиви, систематично реалізовувати свої наміри та мають чітку соціальну та позитивну орієнтацію. У крайніх випадках вони можуть відчувати внутрішню напругу через бажання контролювати кожен нюанс своєї поведінки та хвлюються щодо найменшого акту спонтанності.

Натомість, досліджувані сержантсько – солдатського особового складу мають трохи вищу здатність взаємодопомоги та довіри. Але результати дослідження показали, що більша половина військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу по 53% виявляють середній рівень взаємодопомоги та довіри. Це означає, що в повсякденному житті військові, з одного боку прагнуть довіряти один одному, а з іншого роблять це нерішуче, продовжуючи спостерігати та бояться невиправданості власної довірливості. Також, військові однаково мають високий рівень сформованості професійної суб'єктності, демонструють зацікавленість в обраній професії, ціннісні орієнтації є сформованими та мають прояв в повсякденній військовій діяльності, проявлється високий рівень відповідальності за виконання завдань, здійснюється постійний професійний саморозвиток, а також високе вміння виокремлювати у ситуаційній діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, оперативно планувати, і розгортати набуті алгоритми професійних дій, в основу якої покладено професійну компетентність.

2.3. Аналіз показників морально – психолоічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час

Наступним кроком дослідження було, оцінювання рівня морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час. (М. Варій).

Методика дозволяє діагностувати морально – психологічний стан окремого військовослужбовця та показує готовність до виконання визначених функціональних обов'язків і вирішення визначених завдань у певній обстановці та у визначений час.

Отже, інформативні параметри даної методики у процентному співвідношенні, що подані на (рис. 2.11.) дозволили простежити ступінь морально – психологічного стану серед військовослужбовців особового складу.

Рис. 2.11. Відображення показників оцінки морально – психологічного стану особового складу у (%)

Отже, як видно з рис. 2.11. розподіл показників за цією методикою демонструє, що військовослужбовці офіцерського складу мають показники: 46% - здоровий морально – психологічний стан та 54% - нездоровий рівень. У військовослубовців сержанто – солдатського особового складу ці показники становлять: 38% - здоровий та 62% - нездоровий морально – психологічний

стан. Досліджено, що військовослужбовці офіцерського особового складу мають більший показник здорового морально – психологічного стану. Здоровий морально-психологічний стан свідчить про повну готовність військових до виконання поставлених завдань; характеризується впевненістю у зброї, товаришах, командиру, собі та успіху всієї справи; високі інтелектуальні якості воїнів (рухливість, кмітливість, ініціативність, швидкість мислення), а також, висока стійкість психологічних процесів; не піддаються впливу будь-якої ситуаційної психологічної впливованоті та наявна висока бойова активність. Тому морально-психологічна готовність перебуває на максимально можливому рівні.

Більш низьке значення продемонстрували військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу. Більше ніж половина особового складу мають нездоровий морально – психологічний стан. Нездоровий морально – психологічний стан особового складу відображає його низьку соціальну зрілість, фективність бойових дій є недостатньою, морально-боєздатний рівень є низьким. Наявний низький рівень готовності до виконання завдань, але тенденцію до покращення. Зазвичай цей стан не задовольняє команду. Деструктивний морально-психологічний стан особового складу робить його соціально неоднорідним і робить військову діяльність неефективною. Морально-психологічні параметри мають нестійку негативну полярність, що призводить до парних, групових і міжгрупових конфліктів через розбіжності в думках, ідеях і переконаннях. Фактично такий особовий склад не готовий до бойових дій.

2.4. Інтегральна оцінка рівня стійкості до бойового стресу військовослужбовців особового складу

Наступним кроком в нашому емпіричному дослідженні було визначення інтегральної оцінки особистісного адаптаційно – бойового потенціалу за допомогою багаторівненового особистісного опитувальника “Адаптивність – 200”.

Даний опитувальник призначений для вивчення деяких соціально - психологічних і психологічних характеристик особистості, що відображають інтегральні особливості її психічного і соціального розвитку, а також, дозволяє визначити рівень розвитку інтрапсихічних індикаторів ресурсної системи особистості та здатностей до самоактуалізації особистості за шкалами: поведінкова регуляція (ПР); комунікативний потенціал (КП); морально – етична нормативність (МН); та військово – професійна спрямованість (ВПС) та рівень сійкості до бойового стресу (РСБС).

Розподіл показників за шкалою поведінкової регуляції (ПР) (див. рис. 2.12.) демонструють, що військовослужбовці офіцерського особового складу мають показники:

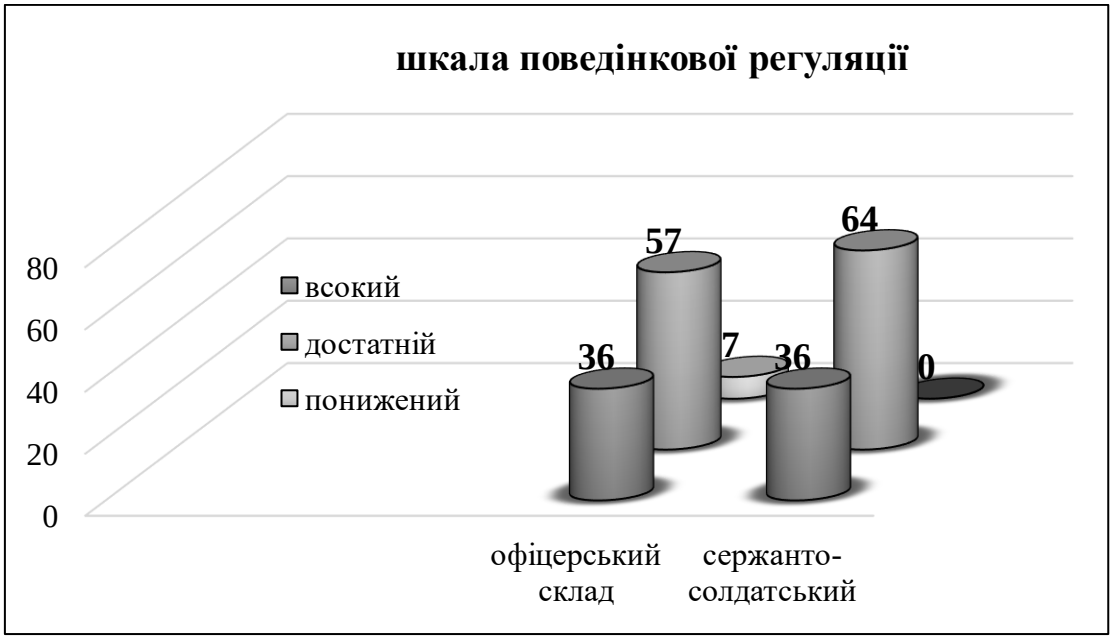

Рис. 2.12. Співзалежність показників за шкалою "поведінкової регуляції" серед військовослужбовців особового складу у (%)

Отже, співвідношення відсоткових показників в діаді базової шкали поведінкової регуляції (ПР) (дви. рис. 2.12.) серед військовослужбовців офіцерського та сержанто – солдатського особового складу показало, що військові офіцерського особового складу демонструють – 36% - високий рівень; 57% - достатній та 7% - мають понижений рівень по цьому чиннику. Респонденти сержанто – солдатського особового складу за даною шкалою

проявляють високий рівень прояву за цим чинником (36%), і тільки 64% досліджуваних продемонстрували достатній рівень прояву. Як бачимо, що військові сержанто – солдатського особового складу проявляють більш вищий рівень працездатності в складних умовах діяльності; демонструють достатню толерантність до психічних і фізичних навантажень та мають достатню стійкість до дії стрес – чинників. Натомість, у військовослужбовців офіцерського особового складу також стійкий рівень працездатності але у звичних умовах життєдіяльності; адаптація до нових і незвичних умов діяльності ускладнена і може супроводжуватися тимчасовим погіршенням функціонального стану організму.

Співвідношення відсоткових показників за шкалою “комунікативного потенціалу” (див. рис. 2.13.) серед особового складу військовослужбовців.

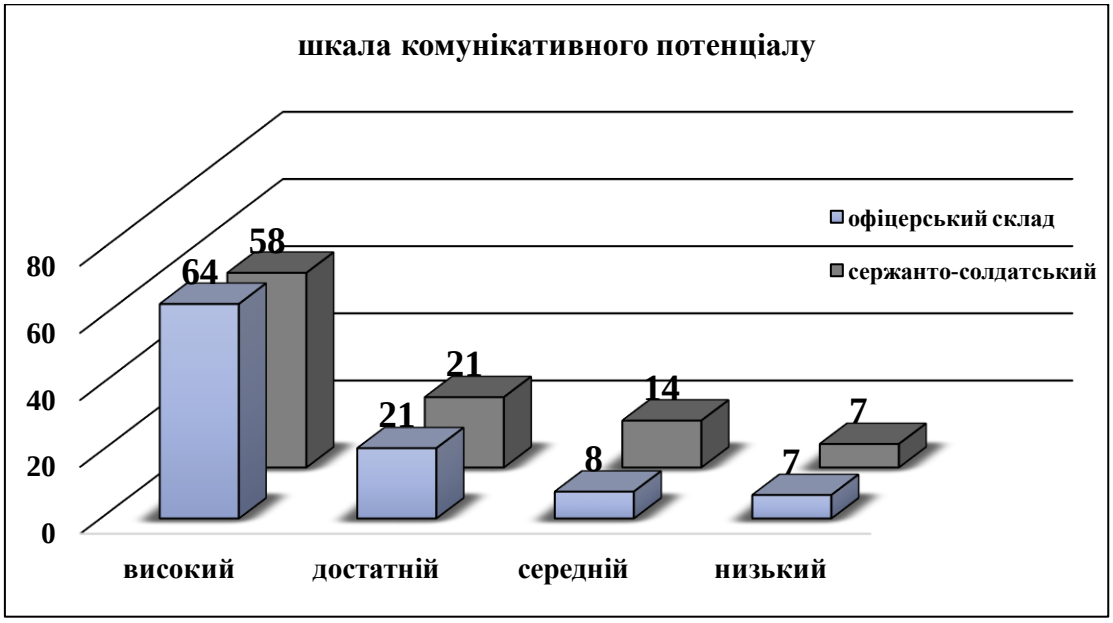

Рис. 2.13. Співвідношення показників за шкалою “комунікативного потенціалу” серед військовослужбовці восособового складу у(%)

Отож, як видно на рис. 2.13. співвідношення показників комунікативного потенціалу серед військовослужбовців особового складу, демонструють, що показники по даній шкалі як у військовослужбовців офіцерського складу так і у військових сержанто – солдатського складу майже однакові та становлять незначну відмінність у процетному співвідношенні. У

військових офіцерського особового складу даний розподіл становить: 64% - високий рівень прояву; 21% - достатній рівень; 8 % - середній рівень та 7% особового складу продемонстрували низький рівень прояву за цим показником. Респонденти сержанто – солдатського особового складу за даною шкалою мають: 58% - високий рівень; 21% -достатній; 14% - середній та також 7% сержанто – солдатського особового складу мають низький рівень комунікативного потенціалу. З'ясовано, що військовослужбовці особового складу, які продемонстрували достатній та високий рівень, достатньо швидко пристосовуються в новому колективі, легко встановлюють контакт з оточуючими, у спілкуванні не конфліктують, на критику реагують адекватно та стримано, а також мають достатню стійкість до коригування поведінки.

Натомість третина військовослужбовців, які проявили середній та низький рівень прояву комунікативного потенціалу продемонстрували наявність ознак акуентуацій характеру. На початковому етапі адаптації до нового колективу вникають утруднення. Часто виникають ускладнення в побудові міжособистісних відносин з оточуючими, зважаючи на наявність неадекеватної самооцінки, схильні до підвищеної конфліктності. Фіксовані на образах, що заподіяні йому оточуючими, та недостатньо розвинута здатність до корегуання поведінки.

Наступний крок – аналіз розподілу шкали "морально – етичної нормативності" (див. рис. 2.14.) серед особового складу військовослужбовців.

Отже, у субвибірки опитуваних респондентів офіцерського особового складу 50% досліджуваних транслюють високий рівень; 43% - достатній та 7% мають задовільний рівень прояву. У військовослужбовців сержанто – солдатського особового складу ці показники становлять: 43% виражений високий рівень та 57% продемонстрували достатній рівень морально – етичної нормативності.

Рис.2.14.Співвідношення показників за шкалою "морально – етична нормативність"серед військовослужбовців офіцерського складу у (%)

З'ясовано, що військовослужбовці сержанто – солдатського складу мають кращий рівень соціалізації. Більше орієнтовані на дотримання узвичаїних і соціально ухвалених норм поведінки. Дотримуються корпоративних установок, у повсякденній діяльності групові бажання переважають над особистими, а також виражені альтруїстські якості. Більш низькі значення продемонстрували військовослужбовці офіцерського складу, так само орієнтовані на дотримання узвичаїних і соціально ухвалених норм поведінки. Дотримуються корпоративних установок, але у повсякденній діяльності особисті бажання переважають над груповими та досягнення особистих інтересів може здійснюватися в обхід існуючих заборон та правил. Саме дотримання правил залежить від конкретної ситуації і ступеня особистої значущості виконуваних завдань, тобто в деяких випадках нормативи виконуються досить сумлінно, в інших випадках припускається порушення деяких розпоряджень, особливо за відсутності контролю із зовні.

Розподіл показників шкали "військово професійної спрямованості" (див.рис. 2.15.) серед особового складу військовослужбовців.

Рис. 2.15. Співвідношення показників за шкалою "військово – професійної спрямованості" серед військовослужбовців особового складу у (%)

Отже, як видно з рис. 2.15. розподіл показників за цим блоком демонструє, що весь особовий склад продемонстрував і високий і достатній рівень. Але військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу транслюють більш кращі показники. Виражене бажання продовжувати військову діяльність та вдосконалюватися в ній. Це люди, які в своєму житті на перший план ставлять службу. Сам рівень високої спрямованості свідчить про високу громадську активність та прагненння зробити благополучним життя для себе та інших.

Співвідношення відсоткових показників в діаді шкали "стійкості до бойового стресу" (див.рис.2.16.) серед військовослужбовців особового складу. З рис. 2.16. видно, що розподіл відсоткових показників за шкалою "стійкості до бойового стресу" демонструє, що у військовослужбовців офіцерського складу показники за цим чинником становлять: у 36% досліджуваних – високий рівень та 64% - продемонстрували достатній рівень. У військових сержанто – солдатського особового складу показники цього індикатору ресурсної системи розподілилися майже порівну, по 43% зафіксовані як на високому так і на низькому рівні прояву та 14% досліджуваних транслюють

задовільний рівень прояву стійкості до бойового стресу.

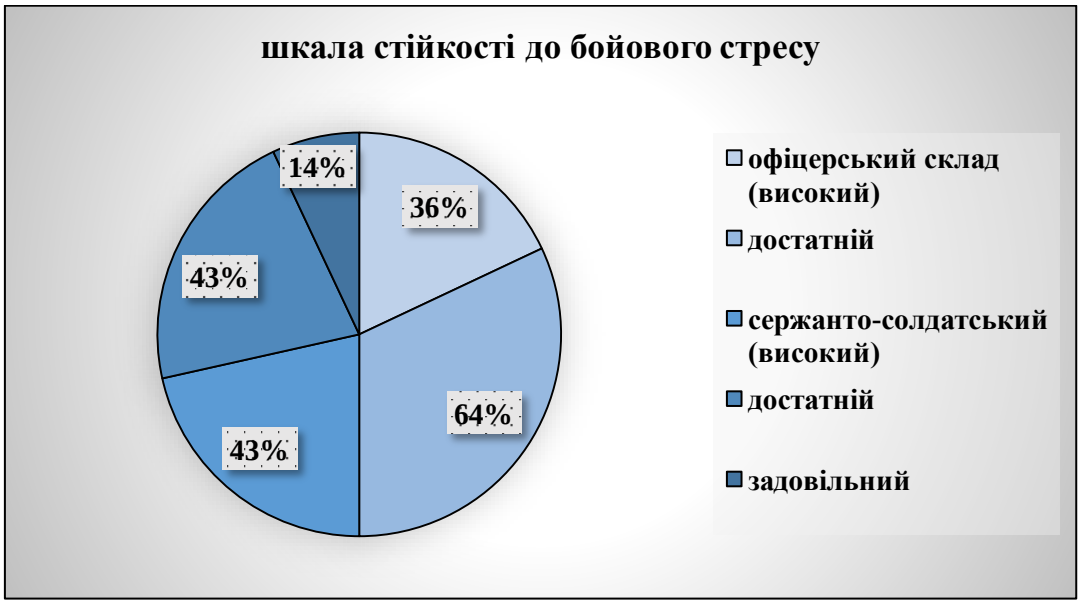

Рис.2.16. Співвідношення показників за шкалою "стійкості до бойового стресу" серед військовослужбовців особового складу у (%)

Відтак, можемо припустити, що респонденти офіцерського особового складу мають кращий рівень стійкості до бойового стресу. Характеризується високим рівнем розвитку адаптаційних можливостей особистості, швидко адаптуються до нових умов служби, швидко засвоюють нові знання, уміння та навички, є не конфліктними та не створюють проблем під час проходження військової служби, чітко виконують накази командирів, а також повністю відповідають вимогам, що висуваються до військових в умовах їхньої повсякденної діяльності. Натомість, військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу трохи менший рівень прояву стійкості до бойового стресу. Респонденти адаптуються дещо повільніше, проте також є виконавчими, дотримуються дисципліни та достатньо швидко навчаються. В основному відповідають вимогам, що стоять перед військовими в умовах бойової діяльності. Та респонденти, які презентували задовільний рівень прояву стійкості до бойового стресу у подальшому здатні адаптуватися за допомого командирів, також можна полегшити їх адаптацію в колективі та до

військової служби за допомогою психокорекційних програм, а ще можливість забезпечити переведення на посади з меншим рівнем нервово – психічного чи фізичного навантаження.

Отож, проаналізувавши методику рівня стійкості до бойового стресу військовослужбовців особового складу можемо зробити висновок, що поведінкова регуляція у військових сержанто – солдатського особового складу більш вища та кращий рівень працездатності в складних умовах діяльності; демонструють достатню толерантність до психічних і фізичних навантажень та мають достатню стійкість до дії стрес – чинників. Також проявляється вищий рівень морально – етичної нормативності тобто, військовослужбовці сержанто – солдатського складу мають кращий рівень соціалізації. Більше орієнтовані на дотримання узвичаїних і соціально ухвалених норм поведінки. Дотримуються корпоративних установок та у повсякденній діяльності групові бажання переважають над особистими, а також виражені альтруїстські якості. А ще продемонстрували кращий рівень військово – професійної спрямованості. В них більш виражене бажання продовжувати військову діяльність та вдосконалюватися в ній. Це люди, які в своєму житті на перший план ставлять службу. Сам рівень високої спрямованості свідчить про високу громадську активність та прагненння зробити благополучним життя для себе та інших.

Натомість, військовослужбовці офіцерського особового складу продемонстрували кращий рівень стійкості до бойового стресу. Проявляється вищий рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості, швидко адаптуються до нових умов служби, швидко засвоюють нові знання, уміння та навички, є не конфліктними та не створюють проблем під час проходження військової служби, чітко виконують накази командирів, а також повністю відповідають вимогам, що висуваються до військових в умовах їхньої повсякденної діяльності.

Проте, комунікативний потенціал між військовослужбовцями офіцерського та сержанто – солдатського особового складу майже однаковий. З’ясовано, що військовослужбовці особового складу, які однаково продемонстрували достатній та високий рівень, достатньо швидко пристосовуються в новому колективі, легко встановлюють контакт з оточуючими, у спілкуванні не конфліктують, на критику реагують адекватно та стримано, а також мають достатню стійкість до коригування поведінки.

Натомість третина військовослужбовців, які проявили середній та низький рівень прояву комунікативного потенціалу продемонстрували наявність ознак акуентуацій характеру. На початковому етапі адаптації до нового колективу вникають утруднення. Часто виникають ускладнення в побудові міжособистісних відносин з оточуючими, зважаючи на наявність неадекеватної самооцінки, схильні до підвищеної конфліктності. Фіксовані на образах, що заподіяні йому оточуючими, та недостатньо розвинута здатність до корегуання поведінки.

Висновки до другого розділу

1. У другому розділі обгрунтовано організаційно – методичні засади констатуально – емпіричного дослідження психологічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців; виявлено основні складові готовності військових до захисту України; встановлено рівень психологічної готовності особистості до екстримального виду діяльності; визначено оцінку морально – психологічного стану особового складу та вивчено деякі соціально – психологічні характеристики особистості, що відображають інтегральні ообливості її психічного і соціального розвитку.

2. З метою емпіричного дослідження психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців застосовувалися наступні: методика «Досідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії»; методика «Дослідження психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності» (М.Пеньков); методика «Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М.Варій); Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО) «Адаптивність – 200».

3. У результаті дослідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії було встановлено, що військові сержано – солдатського складу більшу частину вважають зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом та мають більшу особисту готовність до захисту України, свого дому та своєї культури, а також краще оцінюють рівень боєготовності військового підрозділу. Тоді як військовослужбовці офіцерського складу мають більший показник сумнівів у готовності захищати України. Це зумовлено тим, що офіцери більш не впевнені у здатності командирів приймати правильні рішення в бойовій обстановці та не впевнені у Державі, що вона буде піклуватися про родину

військового у разі загибелі або каліцтва.

4. У результаті автентифікації показників рівня психологічної готовності особистості до екстримального виду діяльності серед особового складу військовослужбовців використовувалася методика «Дослідження психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності» (М.Пенькова.) і дала змогу встановити, що мотивація у військовослужбовців офіцерського складу значно краща. Вони мають кращу ефективну діяльність управлінського персоналу, який вдало мотивує підлеглих; проявляють наполегливість; в них чітко виражена тенденція до досягенення успіху у різних сферах; не втрачають дух змагальності та проявляють впертість у разі перешкод. Продемонстрували вищий рівень професійної витривалості. Тобто, більше проявляють інтерес до професійної витривалості та її розвитку, демонструють чітке відображення ціннісної орєнтації професійної діяльності та глибоке і гнучке розуміння проблеми професійної витривалості. Досліджувані мають високий рівень розвитку вольових якостей, мотивацію досягнення успіху та високу емоційно – вольову стійкість до тривалого стресу та здатність протистояти втомі. А також продемонстрували вищий рівень вольового зусилля. Вони більш емоційно зрілі, їм властиві спокій, впевненість, твердість намірів і сильне почуття особистої відповідальності. Загалом вони вміють добре обмірковувати особисті мотиви, систематично реалізовувати свої наміри та мають чітку соціальну та позитивну орієнтацію. У крайніх випадках вони можуть відчувати внутрішню напругу через бажання контролювати кожен нюанс своєї поведінки та хвлюються щодо найменшого акту спонтанності.

5. Натомість, досліджувані сержантсько – солдатського особового складу мають трохи вищу здатність взаємодопомоги та довіри. Але результати дослідження показали, що більша половина військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу по 53% виявляють середній рівень взаємодопомоги та довіри. Це означає, що в повсякденному житті військові, з одного боку прагнуть довіряти один одному,

а з іншого роблять це нерішуче, продовжуючи спостерігати та бояться невиправданості власної довірливості. Також, військові однаково мають високий рівень сформованості професійної суб'єктності, демонструють зацікавленість в обраній професії, ціннісні орієнтації є сформованими та мають прояв в повсякденній військовій діяльності, проявлється високий рівень відповідальності за виконання завдань, здійснюється постійний професійний саморозвиток, а також високе вміння виокремлювати у ситуаційній діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, оперативно планувати, і розгортати набуті алгоритми професійних дій, в основу якої покладено професійну компетентність.

6. Ступінь вивраженості морально – психологічного стану особового складу ми індентифікували методикою «Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М.Варій). Та з'ясували, що військовослужбовці офіцерського особового складу мають більший показник здорового морально – психологічного стану. Здоровий морально-психологічний стан свідчить про повну готовність військових до виконання поставлених завдань; характеризується впевненістю у зброї, товаришах, командиру, собі та успіху всієї справи; високі інтелектуальні якості воїнів (рухливість, кмітливість, ініціативність, швидкість мислення), а також, висока стійкість психологічних процесів; не піддаються впливу будь-якої ситуаційної психологічної впливованоті та наявна висока бойова активність. Тому морально-психологічна готовність перебуває на максимально можливому рівні.

7. Більш низьке значення продемонстрували військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу. Більше ніж половина особового складу мають нездоровий морально – психологічний стан. Нездоровий морально – психологічний стан особового складу відображає його низьку соціальну зрілість, фективність бойових дій є недостатньою, морально-боєздатний рівень є низьким. Наявний низький рівень готовності до виконання завдань, але тенденцію до покращення. Зазвичай цей стан не задовольняє команду.

Деструктивний морально-психологічний стан особового складу робить його соціально неоднорідним і робить військову діяльність неефективною. Морально-психологічні параметри мають нестійку негативну полярність, що призводить до парних, групових і міжгрупових конфліктів через розбіжності в думках, ідеях і переконаннях. Фактично такий особовий склад не готовий до бойових дій.

8. Останнім кроком було визначення інтегральної оцінки особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців за допомогою багаторівненового особистісного опитувальника “Адаптивність – 200”. В ході проведення дослідження з’ясовано, що поведінкова регуляція у військових сержанто – солдатського особового складу більш вища та кращий рівень працездатності в складних умовах діяльності; демонструють достатню толерантність до психічних і фізичних навантажень та мають достатню стійкість до дії стрес – чинників. Також проявляється вищий рівень морально – етичної нормативності тобто, військовослужбовці сержанто – солдатського складу мають кращий рівень соціалізації. Більше орієнтовані на дотримання узвичаїних і соціально ухвалених норм поведінки. Дотримуються корпоративних установок та у повсякденній діяльності групові бажання переважають над особистими, а також виражені альтруїстські якості. А ще продемонстрували кращий рівень військово – професійної спрямованості. В них більш виражене бажання продовжувати військову діяльність та вдосконалюватися в ній. Це люди, які в своєму житті на перший план ставлять службу. Сам рівень високої спрямованості свідчить про високу громадську активність та прагненння зробити благополучним життя для себе та інших.

9. Натомість, військовослужбовці офіцерського особового складу продемонстрували кращий рівень стійкості до бойового стресу. Проявляється вищий рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості, швидко адаптуються до нових умов служби, швидко засвоюють нові знання, уміння та навички, є не конфліктними та не створюють проблем під час проходження

військової служби, чітко виконують накази командирів, а також повністю відповідають вимогам, що висуваються до військових в умовах їхньої повсякденної діяльності.

10.Проте, комунікативний потенціал між військовослужбовцями офіцерського та сержанто – солдатського особового складу майже однаковий. З'ясовано, що військовослужбовці особового складу, які однаково продемонстрували достатній та високий рівень, достатньо швидко пристосовуються в новому колективі, легко встановлюють контакт з оточуючими, у спілкуванні не конфліктують, на критику реагують адекватно та стримано, а також мають достатню стійкість до коригування поведінки.

11.Натомість третина військовослужбовців, які проявили середній та низький рівень прояву комунікативного потенціалу продемонстрували наявність ознак акуентуацій характеру. На початковому етапі адаптації до нового колективу вникають утруднення. Часто виникають ускладнення в побудові міжособистісних відносин з оточуючими, зважаючи на наявність неадекеватної самооцінки, схильні до підвищеної конфліктності. Фіксовані на образах, що заподіяні йому оточуючими, та недостатньо розвинута здатність до корегуання поведінки.

ВИСНОВКИ

1. У першому розділі розкрито актуальність проблеми дослідження, теоретичних напрацювань та ознайомлення з сучасним станом розробки психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців. Розглянуто процес та періоди щодо успішного проходження військовослужбовцями процесу адаптації, а також зазначено чинники, що ускладнюють адаптацію військовослужбовців до службової діяльності у військах.

2. Походження і значення особистості оцінюються за критерієм суспільного інтересу. Під змістом поняття особистість ми розуміємо духовний світ людини, тобто її індивідуальну свідомість, яка є відображенням суспільного, соціального та природного середовища. Змістовими елементами поняття особистості є думки, знання, поняття та переконання.

3. Формування психологічної готовності військовослужбовців особового складу до діяльності в екстримальних умовах залежить від теоретичної і практичної частини його професійної підготовки. Стійкість особистості визначає ріст фахівців, формування психологічної витривалості до тривалих нервово-психічних і фізичних навантажень, здатність адаптуватися до екстремальних умов та вирішувати завдання з мінімальними емоційними зусиллями. Основною метою психологічної підготовки є формування психологічної стійкості особового складу та бойової психологічної підготовки.

4. Основою морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил є: соціальна активність, політична і моральна зрілість, громадянська вихованість особового складу, згуртованість військових лав на основі національних та духовно-моральних цінностей. Згуртованість армії, ставлення до подій внутрішнього і міжнародного життя, рішень політичного керівництва країни, виконання поставлених завдань, самовіддано захищати інтереси народу; впевненість перемогти ворога.

5. Психологічна стійкість військовослужбовців до виконання бойових завдань є атрибутом особистості, індивідуальними аспектами якої є стабільність, рівновага та стійкість. Це дає змогу людям протистояти життєвим труднощам, несприятливому тиску навколишнього середовища, підтримувати здоров'я та працездатність у різноманітних випробуваннях. Психічна стійкість залежить від рівноваги, здатності узгоджувати рівень стресу з психічними та фізичними ресурсами.

6. Існує певний алгоритм роботи, маються спеціалізовані прийоми, способи та форми надання допомоги, які можуть широко використовуватися у Збройних Силах України для підтримання бойової готовності військових підрозділів і частин, зменшення бойових психічних травм і підвищення ефективності надання своєчасної психологічної допомоги та психічної реабілітації.

7. У другому розділі обгрунтовано організаційно – методичні засади констатуально – емпіричного дослідження психологічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців; виявлено основні складові готовності військових до захисту України; встановлено рівень психологічної готовності особистості до екстримального виду діяльності; визначено оцінку морально – психологічного стану особового складу та вивчено деякі соціально – психологічні характеристики особистості, що відображають інтегральні особливості її психічного і соціального розвитку.

8. З метою емпіричного дослідження психічного профілю особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців застосовувалися наступні: методика «Досідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії»; методика «Дослідження психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності» (М.Пеньков); методика «Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М.Варій); Багаторівневий

особистісний опитувальник (БОО) «Адаптивність – 200».

9. У результаті дослідження основних складових готовності військовослужбовців до захисту України від військової агресії було встановлено, що військові сержано – солдатського складу більшу частину вважають зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом та мають більшу особисту готовність до захисту України, свого дому та своєї культури, а також краще оцінюють рівень боєготовності військового підрозділу. Тоді як військовослужбовці офіцерського складу мають більший показник сумнівів у готовності захищати України. Це зумовлено тим, що офіцери більш не впевнені у здатності командирів приймати правильні рішення в бойовій обстановці та не впевнені у Державі, що вона буде піклуватися про родину військового у разі загибелі або каліцтва.

10. У результаті автентифікації показників рівня психологічної готовності особистості до екстримального виду діяльності серед особового складу військовослужбовців використовувалася методика «Дослідження психологічної готовності особистості фахівця до екстримального виду діяльності» (М.Пенькова.) і дала змогу встановити, що мотивація у військовослужбовців офіцерського складу значно краща. Вони мають кращу ефективну діяльність управлінського персоналу, який вдало мотивує підлеглих; проявляють наполегливість; в них чітко виражена тенденція до досягенення успіху у різних сферах; не втрачають дух змагальності та проявляють впертість у разі перешкод. Продемонстрували вищий рівень професійної витривалості. Тобто, більше проявляють інтерес до професійної витривалості та її розвитку, демонструють чітке відображення ціннісної орєнтації професійної діяльності та глибоке і гнучке розуміння проблеми професійної витривалості. Досліджувані мають високий рівень розвитку вольових якостей, мотивацію досягнення успіху та високу емоційно – вольову стійкість до тривалого стресу та здатність протистояти втомі. А також продемонстрували вищий рівень вольового зусилля. Вони більш емоційно зрілі, їм властиві спокій, впевненість, твердість намірів і сильне почуття

особистої відповідальності. Загалом вони вміють добре обмірковувати особисті мотиви, систематично реалізовувати свої наміри та мають чітку соціальну та позитивну орієнтацію. У крайніх випадках вони можуть відчувати внутрішню напругу через бажання контролювати кожен нюанс своєї поведінки та хвлюються щодо найменшого акту спонтанності.

11. Натомість, досліджувані сержантсько – солдатського особового складу мають трохи вищу здатність взаємодопомоги та довіри. Але результати дослідження показали, що більша половина військовослужбовців офіцерського та сержантсько – солдатського особового складу по 53% виявляють середній рівень взаємодопомоги та довіри. Це означає, що в повсякденному житті військові, з одного боку прагнуть довіряти один одному, а з іншого роблять це нерішуче, продовжуючи спостерігати та бояться невиправданості власної довірливості.

12. Також, військові однаково мають високий рівень сформованості професійної суб'єктності, демонструють зацікавленість в обраній професії, ціннісні орієнтації є сформованими та мають прояв в повсякденній військовій діяльності, проявлється високий рівень відповідальності за виконання завдань, здійснюється постійний професійний саморозвиток, а також високе вміння виокремлювати у ситуаційній діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, оперативно планувати, і розгортати набуті алгоритми професійних дій, в основу якої покладено професійну компетентність.

13. Ступінь вираженості морально – психологічного стану особового складу ми індентифікували методикою «Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М.Варій). Та з'ясували, що військовослужбовці офіцерського особового складу мають більший показник здорового морально – психологічного стану. Здоровий морально-психологічний стан свідчить про повну готовність військових до виконання поставлених завдань; характеризується впевненістю у зброї, товаришах, командиру, собі та успіху всієї справи; високі

інтелектуальні якості воїнів (рухливість, кмітливість, ініціативність, швидкість мислення), а також, висока стійкість психологічних процесів; не піддаються впливу будь-якої ситуаційної психологічної впливованоті та наявна висока бойова активність. Тому морально-психологічна готовність перебуває на максимально можливому рівні.

14. Більш низьке значення продемонстрували військовослужбовці сержанто – солдатського особового складу. Більше ніж половина особового складу мають нездоровий морально – психологічний стан. Нездоровий морально – психологічний стан особового складу відображає його низьку соціальну зрілість, фективність бойових дій є недостатньою, морально-боєздатний рівень є низьким. Наявний низький рівень готовності до виконання завдань, але тенденцію до покращення. Зазвичай цей стан не задовольняє команду. Деструктивний морально-психологічний стан особового складу робить його соціально неоднорідним і робить військову діяльність неефективною. Морально-психологічні параметри мають нестійку негативну полярність, що призводить до парних, групових і міжгрупових конфліктів через розбіжності в думках, ідеях і переконаннях. Фактично такий особовий склад не готовий до бойових дій.

15. Останнім кроком було визначення інтегральної оцінки особистісного адаптаційно – бойового потенціалу серед особового складу військовослужбовців за допомогою багаторівненового особистісного опитувальника “Адаптивніть – 200”. В ході проведення дослідження з’ясовано, що поведінкова регуляція у військових сержанто – солдатського особового складу більш вища та кращий рівень працездатності в складних умовах діяльності; демонструють достатню толерантність до психічних і фізичних навантажень та мають достатню стійкість до дії стрес – чинників. Також проявляється вищий рівень морально – етичної нормативності тобто, військовослужбовці сержанто – солдатського складу мають кращий рівень соціалізації. Більше орієнтовані на дотримання узвичаїних і соціально ухвалених норм поведінки. Дотримуються корпоративних установок та у

повсякденній діяльності групові бажання переважають над особистими, а також виражені альтруїстські якості. А ще продемонстрували кращий рівень військово – професійної спрямованості. В них більш виражене бажання продовжувати військову діяльність та вдосконалюватися в ній. Це люди, які в своєму житті на перший план ставлять службу. Сам рівень високої спрямованості свідчить про високу громадську активність та прагненння зробити благополучним життя для себе та інших.

16. Натомість, військовослужбовці офіцерського особового складу продемонстрували кращий рівень стійкості до бойового стресу. Проявляється вищий рівень розвитку адаптаційних можливостей особистості, швидко адаптуються до нових умов служби, швидко засвоюють нові знання, уміння та навички, є не конфліктними та не створюють проблем під час проходження військової служби, чітко виконують накази командирів, а також повністю відповідають вимогам, що висуваються до військових в умовах їхньої повсякденної діяльності.

17. Проте, комунікативний потенціал між військовослужбовцями офіцерського та сержанто – солдатського особового складу майже однаковий. З'ясовано, що військовослужбовці особового складу, які однаково продемонстрували достатній та високий рівень, достатньо швидко пристосовуються в новому колективі, легко встановлюють контакт з оточуючими, у спілкуванні не конфліктують, на критику реагують адекватно та стримано, а також мають достатню стійкість до коригування поведінки.

18. Натомість третина військовослужбовців, які проявили середній та низький рівень прояву комунікативного потенціалу продемонстрували наявність ознак акуентуацій характеру. На початковому етапі адаптації до нового колективу вникають утруднення. Часто виникають ускладнення в побудові міжособистісних відносин з оточуючими, зважаючи на наявність неадекеватної самооцінки, схильні до підвищеної конфліктності. Фіксовані на образах, що заподіяні йому оточуючими, та недостатньо розвинута здатність до корегуання поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алещенко В.І. “Методичні рекомендації командирам військових частин (підрозділів) щодо організації профілактики порушень статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями”.– Київ, 2003р. [Електронний ресурс] /В.І. Алещенко // Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua.
2. Бабенко М.С. Морально-психологічне забезпечення військової дисципліни та профілактика правопорушень: Навчально-методичний посібник. – К.: ВГІ НАОУ, 2000. [Електронний ресурс] / М.С. Бабенко // Режим доступу: https://studfile.net.
3. Білошицький В.І., Гангал А.В., Стукан С.О., Бех С.М. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: навчально-методичний посібник. 2-ге видання, Київ: НТУУ “КПІ імені Ігоря Сікорського”, 2020. 138 с.
4. Бойко О.В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України : монографія. Житомир : Вид. О.О. Євенок, 2020. 667 с. [Електронний ресурс] / О.В. Бойко // Режим доступу: http://www.sci-notes.mgu.od.ua.
5. Буряк О. О., Гіневський М. І. Соціальна адаптація армії України до нових умов існування. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2014. Випуск 4. С. 160-166. [Електронний ресурс] / О.О. Буряк // Режим доступу: http://visnyk.nuou.org.ua.
6. Величко С.В. (2008). Військова психологія. [Електронний ресурс] / С.В. Величко // Режим доступу: http://medbib.in.ua.
7. Власов В.О. Організація та методика виховної роботи з особовим складом у Збройних Силах України: Навчально-методичний посібник. Київ: НТУУ “КПІ ім. І. Сікорського”, 2016. 104 с. [Електронний ресурс] / В.О. Власов // Режим доступу: https://ela.kpi.ua.
8. Клочков В. (2022). Поняття та структура психологічної стійкості

військовослужбовців до виконання бойових завдань. [Електронний ресурс] / В. Клочков // Режим доступу: http://visnyk.nuou.org.ua.

9. Кокун О.М. (2006). Психофізіологія. (Монографія). Київ: Центр навчальної літератури. [Електронний ресурс] / О.М. Кокун // Режим доступу: https://enpuir.npu.edu.ua.
10. Кокун О.М. Аналіз поняття адаптаційних можливостей людини // Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К.: ГНОЗІС, 2002. – Т. IV. – Ч. 5. – С. 137 – 140. [Електронний ресурс] / М.О. Кокун // Режим доступу: https://ist.uu.edu.ua.
11. Кокун О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2021. 170 с.
12. Корольчук М.С. Психофізіологія діяльності. Київ. Ніка-Центр, 2004. 400 с. [Електронний ресурс] / М.С. Корольчук // Режим доступу: https://miljournals.knu.ua.
13. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2007. 432 с. [Електронний ресурс] / В.М. Крайнюк // Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua.
14. Левенець А. Є. Психологічні засоби підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. Київ, 2017. No 2. С. 62–69. [Електронний ресурс] / А. Левенець // Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua.
15. Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2021. 170 с. [Електронний ресурс] / Н.С. Лозінська // Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua.

16. Осипенко С.П. Етапи створення методики діагностики психофізіологічного стану людини // Індивідуальні психофізіологічні властивості людини та професійна діяльність: Матер. наук. конф.- Черкаси, 1997- С. 57. [Електронний ресурс] / С.П. Осипенко // Режим доступу: https://ist.uu.edu.ua.
17. Приходько І.І. Розробка психодіагностичного інструментарію визначення психологічної безпеки особистості фахівців екстремальних видів діяльності. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. Львів: ЛьвДУВС, 2012. Вип. 2 (1). С. 312–322. [Електронний ресурс] /І.І. Приходько // Режим доступу: http://chiz.nangu.edu
18. Процепко О.Г. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних сил України: Методичний посібник. – К.: Національна академія оборони України, 2000. - 30 с. [Електронний ресурс] / О.Г. Проценко // Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua.
19. Саламатін Д.А. Методичні рекомендації щодо адаптації молодих офіцерів до службової діяльності у військах протягом перших трьох років / Д.А. Саламатін // Методичне видання. – 2012.
20. Скрипкін О.Г. Діяльність психолога у ході психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України: (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, Наук.-дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України: Київ: НДЦ ГП ЗС України. 2016, 110 с. . [Електронний ресурс] / О.Г. Скрипкін // Режим доступу: http://visnyk.nuou.org.ua
21. Стратієнко О.Ф., Ротань М.П. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки та служби військ. – К.: КВГІ, 1998. [Електронний ресурс] / О.Ф. Стратієнко // Режим доступу: https://studfile.net.
22. Стукан С.О. Організація та методика роботи з особовим складом / С.О. Стукан // Навчально – методичний посібник. – 2019 – С. 66 – 69.

23. Темко Г. Методологічні основи виховання воїнів Збройних Сил України. Монографія. – К.: Варта, 1997. [Електронний ресурс] / Г. Темко // Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua.
24. Ягупов В.В. Військова і соціальна психологія. Київ: ВПЦ “Київський університет”, 2000. 522 с. [Електронний ресурс] / В.В. Ягупов // Режим доступу: https://ela.kpi.ua/
25. Яковенко Т.М. Психічна стійкість військовослужбовців до впливу екстремальних чинників. Київ: КВГІ, 2008. 265 с. [Електронний ресурс] / Т.М. Яковенко // Режим доступу: http://chiz.nangu.edu.

ДОДАТКИ

Додаток А1

Інструкція. Шановні військовослужбовці! Відповідаючи на питання анкети, достатньо обвести номер того варіанта відповіді, який збігається з Вашою думкою, чи написати власну відповідь на вільних рядках. Дякуємо Вам за співпрацю!

П.І.П._____

Вік_____

Реєстріційний бланк

1. Чи вважаєте Ви зовнішніх ворогів України своїм особистим ворогом?

1) так; 2) ні; 3)важко відповісти.

2. Як Ви оцінюєте особисту готовність до захисту України від військової агресії?

1) повністю готовий;

2) швидше готовий, ніж не готовий;

3) швидше не готовий, ніж готовий;

4) не готовий;

5) важко відповісти.

3. Якщо готові (швидше готові), то вкажіть чим це зумовлено?

1) захист Батьківщини – мій обов'язок;

2) прагну захищати територіальну цілісність України;

3) прагну захищати свій народ, свою культуру;

4) прагну захищати свою родину, свій дім;

*5) інше (напишіть)*_____.

4. Чим зумовлені Ваші сумніви у готовності захищати Україну від військової агресії?

1) держава погано піклується про своїх захисників (низький рівень соціальних гарантій);

2) не впевний у здатності командирів (начальників) приймати правильні рішення в бойовій обстановці (їх професійній компетентності);

3) не впевнений у професійній підготовленості підлеглих до ведення бойових дій;

4) Збройні Сили України недостатньо забезпечені (озброєні) для впевненості у перемозі;

5) не впевнений у обіцянках держави піклуватися про мене (мою сім'ю) у випадку загибелі (каліцтва);

6) не хочу ризикувати своїм здоров'ям та життям;

*7) інше (напишіть)*_____.

5. Як Ви оцінюєте рівень боєготовності Вашого військового підрозділу за 10-ти бальною шкалою (1 – найнижчий рівень, 10 – найвищий рівень)?

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*

Додаток А2

«Дослідження психологічної готовності особистості до екстремального виду діяльності» (М. Пеньков)

Інструкція. Зіставте висловлювання, які містяться в опитувальнику із Вашим ставленням виконання службових обов‘язків в умовах бойових дій. Оцініть кожне наведене твердження.

Реєстраційний бланк

П.І.П._____
Вік_____.

п/п	Твердження	Це точно про мене	Це на мене схоже	Це схоже на мене, але немає впевненості	Не наважуюся співвіднести це із собою	Сумніваюся, що це може стосуватися мене	Мені не властиво у більшості випадків	Це мені абсолютно не властиво
1	Зміна умов бойової діяльності не завдає мені незручностей							
2	Професійна честь та гідність для мене не настільки значущі, щоб змусили виконувати дії, небезпечні для життя							
3	Інколи мені важко наважитися на дії в безпечних ситуаціях без додаткового зовнішнього спонукання							
4	Моє вміння спілкуватися з членами військового колективу допомагає виконувати складні бойові завдання							
5	Мені не завжди вдається впливати на події, що відбуваються							
6	Почуття обов’язку не є для мене важливим мотиватором для виконання поставлених бойових завдань							
7	Будь – яке нове завдання викликає в мене передчуття неприємностей							

8	Іноді мені важко втілювати свої ідеї в життя, бо вони здаються мені нездійсненними							
9	Я завжди тією чи іншою мірою усвідомлюю вплив моїх дій на оточення							
10	Інколи події, що виникають у небезпечних ситуаціях, викликають у мене страх та розгубленість							
11	У небезпечних ситуаціях я невпевнений у своїх колегах, бо вони не здатні мене підтримати і заспокоїти							
12	Під час очікування бойових дій я заздалегідь намагаюся уявити послідовність своїх дій у разі будь – якого їх розвитку							
13	Інколи я ухилявся від виконання своїх обов'язків через те, що боявся не впоратися							
14	На мою думку, недоцільно замислюватися над тим, як мої дії позначаються на якості виконання поставленого завдання							
15	Під час виконання бойового завдання я інколи недостатньо швидко приймаю рішення							
16	Усвідомлення суспільної значущості моїх дій не впливає на якість виконання поставлених бойових завдань							
17	Я ефективно дію в бойових умовах завдяки власній цілеспрямованості, а не зовнішньому контролю з боку командирів (начальників)							
18	Я вважаю, що одноосібна діяльність є більш результативною ніж спільна							
19	Нездатність точно спрогнозувати результат дій не заважає мені виконувати поставлені бойові завдання							
20	В небезпечних ситуаціях мені більш притаманні відчайдушні вчинки, ніж ретельно продумані дії							
21	Я не можу звернутися зі своїми проблемами до будь – кого, бо відчуваю страх, що це коли – небудь буде використано проти мене							
22	У разі прийняття важливого рішення мене охоплює страх, що раптом я помиляюся							

23	Під час прийняття рішення в небезпечній ситуації (бою) я не маю часу замислюватися над тим, як це позначиться на оточенні							
24	Я сумніваюся, що можу покладатися на підтримку колег у бойових умовах (небезпечній ситуації)							
25	Я чітко уявляю, як вирішувати проблемні питання, що виникають у бойових умовах (небезпечних ситуаціях)							

Додаток А3

«Оцінювання морально – психологічного стану особового складу військового підрозділу у воєнний час» (М. Варій)

Інструкція. Оцініть кожне наведене твердження поставивши навпроти нього галочку.

Реєстраційний бланк

П.І.П._____.

Вік_____.

п/п	Характеристики	Так	Думаю що так (переважно так)	Не можу визначитися	Ні
1	Ви підготовлені до бойових дій?				
2	Ви воюєте за свою Вітчизну, свій народ?				
3	Ви налаштовані на рішучу боротьбу з ворогом?				
4	Ви відчуваєте ненависть до противника?				
5	Ви вірите керівництву держави?				
6	Ви вірите командуванню Збройних сил?				
7	Ви довіряєте командиру військової частини, своєму безпосередньому командиру?				
8	Вас задовольняють бойова техніка і зброя, які є на озброєнні?				
9	Вас задовольняє рівень забезпечення Вашого підрозділу зброєю, боєприпасами, іншими необхідними для якісного ведення бою матеріальними засобами?				
10	У цьому підрозділі Ви почуваєтеся добре і впевнено?				
11	У Вашому підрозділі низький рівень військової дисципліни і статутного порядку?				
12	У Вашому підрозділі багато боягузів, можливих дезертирів?				
13	У Вашому підрозділі переважна більшість особового складу не вірять у можливу перемогу над противниками?				
14	Ви не хочите воювати?				
15	Ви не знаєте, навіщо Вам треба вбивати солдатів противника?				
16	У Вас часто виникають думки, що війну нав’язали ті, хто керує державою?				

17	Вас постійно мучить страх, що Ви будете вбиті?				
18	Ви проклинаєте тих, хто послав Вас на війну?				
19	Ви не впевнені у можливості здобуття перемоги над противником?				
20	Ви не вірите, що воюєте за свою сім'ю, своїх рідних, свою землю, свій народ?				
21	Ваш підрозділ дуже згуртований?				
22	У Вашому підрозділі завжди високий рівень виконавчої дисципліни?				
23	Чи відчуваєте Ви, що воїни Вашого підрозділу діють за принципом: «Один за всіх, всі за одного»?				
24	Якщо в бою виникає ситуація, що Ви можете врятувати життя своїм бойовим товаришам, то чи будете Ви це робити, не зважаючи на ризик бути вбитим?				
25	Україна є для Вас священною землею?				
26	Ви вірите у заклики командирів, якщо потрібно в бою виконати поставлене завдання, то це слід зробити навіть ціною життя?				
27	На Вашу думку, народ позитивно ставиться до мети цієї війни?				
28	Вам знайоме почуття обов'язку за долю Батьківщини?				
29	Незалежність і свобода України для Вас – найкраща цінність?				
30	Ви здатні знищити ворога?				
31	Між офіцерами в солдатами Вашого підрозділу часто стаються конфлікти?				
32	Ви не вірите, що у разі Вашої загибелі Ваша сім'я буде соціально захищеною?				
33	Ви постійно відчуваєте якусь внутрішню тривогу?				
34	Стан справ у районі дислокації підрозділу викликає у Вас почуття безвихідності і розпачу?				
35	Ви ні за кого не хочите воювати?				
36	У Вас часто з'являється бажання здатися в полон?				
37	У Вас часто з'являється бажання самовільно втекти у тил?				
38	Ви хочите уникати участі у спеціальних діях?				
39	Ви прийшли б на допомогу товаришам у критичну хвилину?				
40	Чи є для Вас цінністю те, за що Ви воюєте?				

Додаток А4

Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО) “Адаптивність-200”

Інструкція: “Опитувальник складається з тверджень, що стосуються Вашого самопочуття, поведінки, характеру, інтересів та відносин. Якщо Ви погоджуєтеся з твердженням, то дайте відповідь “так” (знак “+” у відповідній клітинці реєстраційного бланка). Якщо Ви не згодні – відповідь “ні” (знак “–” у відповідній клітинці). Правильних або неправильних відповідей тут бути не може, тому довго не замислюйтеся над питанням – давайте відповідь, виходячи з того, що більше відповідає Вашому характеру або уявленню про самого себе”.

Текст опитувальника

1. Буває, що я серджуся.
2. Зазвичай вранці я прокидаюся свіжим і відпочилим.
3. Зараз я приблизно так само працездатний, як і завжди.
4. Доля безумовно несправедлива до мене.
5. Запори у мене бувають дуже рідко.
6. Часом мені дуже хотілося покинути свій дім.
7. Часом у мене бувають напади сміху або плачу, з якими я ніяк не можу впоратись.
8. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
9. Вважаю, що якщо хтось заподіяв мені зло, я повинен йому відповісти тим же.
10. Іноді мені в голову приходять такі нехороші думки, що краще про них нікому не розказувати.
11. Мені важко зосередитися на якому-небудь завданні або роботі.
12. У мене бувають дуже дивні і незвичайні переживання.

13. У мене не було неприємностей через мою поведінку.
14. В дитинстві я скоював дрібні крадіжки.
15. Буває, у мене з'являється бажання ламати або крушити все навколо.
16. Бувало, що я цілими днями або навіть тижнями нічого не міг робити, тому що ніяк не міг примусити себе взятися до роботи.
17. Сон у мене переривчатий і неспокійний.
18. Моя сім'я відноситься з несхваленням до тієї роботи, яку я обрав.
19. Бували випадки, що я не виконував своїх обіцянок.
20. Голова у мене болить часто.
21. Раз на тиждень або частіше я без жодної видимої причини раптово відчуваю жар у всьому тілі.
22. Було б добре, якби майже всі закони відмінили.
23. Стан мого здоров'я майже такий же, як у більшості моїх знайомих (не гірше).
24. Зустрічаючи на вулиці своїх знайомих або шкільних друзів, з якими я давно не бачився, я вважаю за краще проходити осторонь від них, якщо вони зі мною не заговорюють першими.
25. Більшості людей, які мене знають, я подобаюся.
26. Я людина товариська.
27. Іноді я так наполягаю на своєму, що люди втрачають терпіння.
28. Значну частину часу настрій у мене пригнічений.
29. Тепер мені важко сподіватися на те, що я чого-небудь досягну у житті.
30. У мене мало впевненості в собі.
31. Іноді я кажу неправду.
32. Зазвичай я вважаю, що життя – гарна річ.
33. Я вважаю, що більшість людей здатна збрехати, щоб просунутись по службі.
34. Я охоче беру участь у зібраннях, зборах і інших суспільних заходах.
35. Я сварюся з членами моєї сім'ї дуже рідко.

36. Іноді у мене виникає сильне бажання порушити правила пристойності або кому-небудь нашкодити.
37. Найважча боротьба для мене – це боротьба з самим собою.
38. М’язові судоми або сіпання у мене бувають украй рідко (або майже не бувають).
39. Я досить байдужий до того, що зі мною буде.
40. Іноді, коли я не добре себе відчуваю я буваю дратівливим.
41. Значну частину часу у мене таке відчуття, що я зробив щось не те або навіть щось погане.
42. Деякі люди до того полюбляють командувати, що мені так і кортить робити все наперекір, навіть якщо я знаю, що вони мають рацію.
43. Я часто вважаю себе зобов’язаним відстоювати те, що вважаю справедливим.
44. Моя мова зараз така ж як завжди (не швидше і не повільніше, немає ні хрипоти, ні виразності).
45. Я вважаю, що моє сімейне життя таке ж добре, як у більшості моїх знайомих.
46. Мене вкрай зачіпає, коли мене критикують або сварять.
47. Іноді у мене буває таке відчуття, що я просто повинен нанести ушкодження собі або кому-небудь іншому.
48. Моя поведінка значною мірою визначається звичаями тих, хто мене оточує.
49. В дитинстві у мене була така компанія, де всі прагнули стояти один за одного.
50. Іноді мені так і кортить з ким-небудь затіяти бійку.
51. Бувало, що я казав про речі, в яких не розбираюся.
52. Зазвичай я засинаю спокійно і мене не турбують ніякі думки.
53. Останні декілька років я відчуваю себе добре.
54. У мене ніколи не було ні припадків, ні судом.
55. Зараз моя вага постійна (я не худну і не повнішаю).

56. Я вважаю, що часто мене карали несправедливо.
57. Я легко можу розплакатись.
58. Я мало стомлююся.
59. Я був би досить спокійний, якби у кого-небудь з моєї сім'ї були неприємності через порушення закону.
60. З моїм розумом твориться щось недобре.
61. Щоб приховати свою сором'язливість мені доводиться докладати великі зусилля.
62. Напади запаморочення у мене бувають дуже рідко (або майже не бувають).
63. Мене турбують сексуальні (статеві) питання.
64. Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я тільки що познайомився.
65. Коли я намагаюся щось зробити, то часто помічаю, що у мене тремтять руки.
66. Руки у мене такі ж спритні і моторні, як і раніше.
67. Велику частину часу я відчуваю загальну слабкість.
68. Іноді, коли я збентежений я сильно вкриваюся потом і мене це дратує.
69. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
70. Думаю, що я людина приречена.
71. Бували випадки, що мені було важко утриматися від того, щоб що-небудь не поцупити в кого-небудь або де-небудь, наприклад у магазині.
72. Я зловживав спиртними напоями.
73. Я часто про що-небудь турбуюся.
74. Мені б хотілося бути членом декількох гуртків або товариств.
75. Я рідко задихаюся, і у мене не буває сильного серцебиття.
76. Все своє життя я суворо дотримуюсь принципів, заснованих на почутті обов'язку.
77. Траплялося, що я перешкоджав або поступав наперекір людям просто із принципу, а не тому, що справа була дійсно важливою.

78. Якщо мені не загрожує штраф і машин поблизу немає, я можу перейти вулицю там, де бажаю, а не там де потрібно.
79. Я завжди був незалежним і вільним від контролю з боку сім'ї.
80. У мене бували періоди такої сильної стурбованості, що я навіть не міг всидіти на місці.
81. Часто мої вчинки тлумачилися не вірно.
82. Мої батьки і (або) інші члени моєї сім'ї прискіпуються до мене більше, ніж потрібно.
83. Хтось керує моїми думками.
84. Люди байдужі до того, що з тобою може трапитися.
85. Мені подобається бути в компанії, де всі жартують один над одним.
86. В школі я засвоював матеріал повільніше, аніж інші.
87. Я цілком впевнений у собі.
88. Нікому не довіряти – найбезпечніше.
89. Раз на тиждень або частіше я буваю дуже збудженим і схвильованим.
90. Коли я знаходжуся в компанії, мені важко знайти відповідну тему для розмови.
91. Мені легко примусити інших людей боятися мене, і іноді я це роблю ради забави.
92. У грі я вважаю за краще вигравати.
93. Безглуздо засуджувати людину, яка обдурила того, хто сам дозволяє себе обдурювати.
94. Хтось намагається впливати на мої думки.
95. Я щодня випиваю багато води.
96. Щасливіше всього я буваю наодинці.
97. Я обурююся кожного разу, коли дізнаюся, що злочинець з якої-небудь причини залишився безкарним.
98. У моєму житті був один або декілька випадків, коли я відчував, що хтось за допомогою гіпнозу примушує мене скоювати ті або інші вчинки.

99. Я дуже рідко починаю розмову з людьми першим.

100. У мене ніколи не було зіткнень із законом.

101. Мені приємно мати серед своїх знайомих значних людей, це як би додає мені вагу у власних очах.

102. Іноді без жодної причини у мене раптом наступають періоди незвичайної веселості.

103. Життя для мене майже завжди пов'язано з напругою.

104. У школі мені було дуже важко виступати перед класом.

105. Люди проявляють по відношенні до мене стільки співчуття і симпатії, наскільки я заслуговую.

106. Я відмовляюся грати в деякі ігри, тому що це у мене погано виходить.

107. Мені здається, що я знаходжу друзів з такою ж легкістю, як і інші.

108. Мені неприємно, коли навколо мене є люди.

109. Як правило, мені не везе.

110. Мене легко збити з пантелику.

111. Деякі з членів моєї сім'ї скоювали вчинки, які мене лякали.

112. Іноді у мене бувають напади сміху або плачу, з якими я ніяк не можу впоратись.

113. Мені важко приступити до виконання нового завдання або розпочати нову справу.

114. Якби люди не були налаштовані проти мене, я досягнув би у житті набагато більшого.

115. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.

116. Серед моїх знайомих є люди, які мені не подобаються.

117. Я легко втрачаю терпіння з людьми.

118. Часто у новій обстановці я переживаю почуття тривоги.

119. Часто мені хочеться померти.

120. Іноді я такий збуджений, що мені важко заснути.

121. Часто я переходжу на іншу сторону вулиці, щоб уникнути зустрічі з тим, кого я побачив.

122. Бувало, що я кидав почату справу, оскільки боявся, що я не справлюся з нею.

123. Майже щодня трапляється що-небудь, що лякає мене.

124. Навіть серед людей я зазвичай відчуваю себе самотнім.

125. Я переконаний, що існує лише одне єдине правильне розуміння значення життя.

126. В гостях я частіше сиджу де-небудь осторонь або розмовляю з ким-небудь одним, ніж беру участь у загальних розвагах.

127. Мені часто кажуть, що я запальний.

128. Буває, що я з ким-небудь пліткую.

129. Часто мені неприємно, коли я намагаюся застерегти кого-небудь від помилок, а мене розуміють невірно.

130. Я часто звертаюся до людей за порадою.

131. Часто, навіть тоді, коли усе для мене складається добре, я відчуваю що мені усе байдуже.

132. Мене досить важко вивести з себе.

133. Коли я намагаюся вказати людям на їх помилки або допомогти вони часто розуміють мене неправильно.

134. Зазвичай я спокійний, і мене нелегко вивести з душевної рівноваги.

135. Я заслуговую суворого покарання за свою провину.

136. Мені притаманно так сильно переживати свої розчарування, що я не можу примусити себе не думати про них.

137. Часом мені здається, що я ні на що не здатний.

138. Бувало, що під час обговорення деяких питань я, особливо не замислюючись, погоджувався з думкою інших.

139. Мене дуже турбують різні нещастя.

140. Мої переконання і погляди непохитні.

141. Я вважаю, що можна не порушуючи закон спробувати знайти в ньому лазівку.

142. Є люди, які мені настільки неприємні, що я в глибині душі радію, коли вони одержують прочухан за що-небудь.

143. У мене бували періоди, коли через хвилювання я втрачав сон.

144. Я відвідую різні суспільні заходи, тому що це дозволяє бувати мені серед людей.

145. Можна пробачити людям порушення тих правил, які вони вважають нерозсудливими.

146. У мене є погані звички, які є настільки сильними, що боротися з ними просто марно.

147. Я охоче знайомлюся з новими людьми.

148. Буває, що непристойний жарт у мене викликає сміх.

149. Якщо справа йде у мене погано, то мені відразу хочеться все кинути.

150. Я вважаю за краще діяти відповідно до власних планів, а не слідувати вказівкам інших.

151. Мені подобається, коли оточуючі знають мою точку зору.

152. Якщо я поганої думки про людину або навіть зневажаю її, я мало прагну приховати це від неї.

153. Я людина нервова і легко збудлива.

154. Все у мене виходить погано, не так як треба.

155. Майбутнє здається мені безнадійним.

156. Люди досить легко можуть змінити мою думку, навіть якщо до цього вона здавалася мені остаточною.

157. Кілька разів на тиждень у мене буває таке відчуття, що повинно трапитися щось жахливе.

158. Значну частину часу я відчуваю себе втомленим.

159. Я люблю бувати на вечірках і просто в компаніях.

160. Я прагну ухилитися від конфліктів і скрутних ситуацій.

161. Мене дуже дратує те, що я забуваю, куди кладу речі.

162. Пригодницькі розповіді мені подобаються більше, ніж розповіді про любов.

163. Якщо я захочу зробити щось, але оточуючі вважають, що цього робити не варто, я можу легко відмовитися від своїх намірів.

164. Безглуздо засуджувати людей, які прагнуть урвати від життя все, що можуть.

165. Мені байдуже, що про мене думають інші.

166. Я абсолютно не пристосований до військової служби і це мене дуже лякає.

167. Я переконаний, що чоловіки повинні служити у Збройних Силах тільки за власним бажанням.

168. Останнім часом у мене все частіше і частіше трапляються "промахи" і невдачі по службі.

169. Найбільші труднощі для мене під час служби – це необхідність підкорятися командирам і начальникам.

170. Тим правилам, які, на мій погляд, несправедливі, я завжди прагну протидіяти.

171. Мені хотілося б випробувати себе серйозною і небезпечною справою.

172. Мене довго не залишає відчуття образи, заподіяне товаришами.

173. Жити за військовим розпорядком для мене просто нестерпно.

174. Я сумніваюся, що зможу зі своїм здоров'ям витримати всі навантаження військової служби.

175. Я заздрю тим, хто зміг ухилитися від військової служби.

176. Я відчуваю все більше і більше розчарувань по відношенню до моєї військової спеціальності.

177. Я часто розгублююся у складних і небезпечних ситуаціях.

178. Мені хотілося б служити у ДШВ або частинах спеціального призначення.

179. Із службою у мене нічого не виходить (не “клеїться”). Часто думаю: “не моя це справа”.

180. Коли мною хтось командує, це викликає у мене відчуття протесту.

181. Мені завжди було важко пристосовуватися до нового колективу.

182. Під час подальшої служби я був би не проти послужити там, де небезпечно і де ведуться бойові дії.

183. Присяга на вірність Вітчизні у сучасних умовах втратила свою актуальність.

184. Мені завжди було нелегко пристосовуватися до нових умов життя.

185. У складних ситуаціях я не можу швидко приймати правильні рішення.

186. Я впевнений, що в майбутньому не стану укладати або продовжувати контракт на продовження військової служби.

187. У мене бувають періоди похмурої дратівливості, під час яких я “зриваю злість” на оточуючих.

188. Я насилу витримую фізичні навантаження, пов’язані з моєю професійною діяльністю.

189. Я достатньо спокійно ставлюся до необхідності брати участь в тривалих і небезпечних відрядженнях.

190. Навряд чи я схочу присвятити все своє життя військовій професії (продовжити контракт, залишитися на службу за контрактом, вступити до військового навчального закладу).

191. “За компанію” з товаришами я можу прийняти неабияку кількість алкоголю (перевищити свою звичайну “норму”).

192. У компаніях, де я часто буваю, друзі іноді палять “травичку”. Я їх за це не засуджую.

193. Останнім часом, щоб не “зірватися”, я був вимушений приймати заспокійливі ліки.

194. Мої батьки (родичі) часто виказували побоювання у зв’язку з моїми випивками.

195. Немає нічого поганого, коли люди намагаються випробувати на собі незвичайні стани, приймаючи деякі речовини.

196. У стані агресії я здатний багато на що.

197. Я “крутий” і жорстокий з оточуючими.

198. Якщо хтось заподіяв мені зло, я вважаю зобов’язаним відплатити йому тим же (“око за око, зуб за зуб”).

199. Можна погодитися з тим, що я не дуже схильний виконувати багато наказів, вважаючи їх безрозсудними.

200. Я думаю, що будь-яке положення законів і військових статутів можна тлумачити двояко.

Реєстраційний бланк

П.І.Б. _____

Дата обстеження _____ Рік народження _____ Стать _____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105
106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120
121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135
136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150
151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165
166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180
181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195
196	197	198	199	200										

Достовірність		Поведінкова регуляція (ПР)		Комунікативний потенціал (КП)		Морально – етична нормативність (МН)		Військово – професійна спрямованість (ВСП)	
Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні	Так	Ні
Стени									

Рівень стійкості до бойового стресу (бали ОАП)_____

ПР_____

КП_____

МН)_____

ВПС_____

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Тамарин Н.В.

(підпис)